

કુલીનની કન્યા ૧૯

સિ. ૧૩૩

૧૯૨૦

૧૫-૧૬

૬૫૫

૧૩૪

એના બાપે મર્યાદા નહોતે આ જે નકામો જીવગી, ૫ મારા સમી કુલાગિણીને સાર જીવ્યામાં નથી.

૧૬૪૩

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

: [ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૮-૪૩ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ કુલનાના ૫૦૨૧

વિષય ૬-૧૪

એક દુઃખી તરૂણીની હૃદયદ્રાવક આત્મકથા.

કુલીનની કન્યા.

(પૂર્વાર્ધ.)

લેખક.

ભુલાખીરામ રણુછોડ પંડ્યા.

મુ. ડાકોર.

પ્રકાશક

ત્રિભુવનદાસ દલપતરામ પટેલ.

શહાપુર વનમાળીવાંકાની પોળ-અમદાવાદ.

સોલ એજન્ટ:-

હરગોવનદાસ હરજીવનદાસ બુકસેલર.

૨૬૩૦, પાનકોર નાકા-અમદાવાદ.

આવૃત્તિ ૩ છ.

પ્રત ૧૦૦૦.

સંવત ૧૯૭૬

સને ૧૯૨૦

કીંમત રૂ. ૦-૪-૦

પ્રકાશકે સર્વ હક્ક પોતાને સ્વાધીન રાખ્યા છે.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટર મંડળ

કુમનસીબ કમળા.

કીમત માત્ર રૂ. ૦-૪-૦

ફક્ત જીજ્ઞાસુઓ સીલીકે છે.

વસંત-વિહાર.

લેખક, “વસંત”

ઉત્તમ પ્રકારની ગઝલો તથા

રસમય કાવ્યોથી ભરપૂર

પ્રેમ, ભક્તિ, વૈરાગ્ય, શૃંગાર,
સાહિત્ય, ધર્મ વગેરે અનેક વિષયો
ઉપર ઓળસવી ગઝલો તેમજ કાવ્યો-
નો સંગ્રહ આ પુસ્તકમાં પ્રસિદ્ધ
થયેલ છે. ગ્લેજ કાગળ, મનહર
છપાઈ, સોનેરી પાકું પુંકું હોવા છતાં
કીમત રૂ. ૧-૪-૦

સોલ એજન્ટ

ભુક્તેશ્વર હરગોવિનદાસ હરજીવનદાસ.

પાનકાર નાકા-અમદાવાદ.

બહારે વસંત.
કીમત માત્ર રૂ. ૦-૪-૦.

અમદાવાદ શહાપુર વનમાળી વાંકાની પોળમાં હરિભાઈ
દલપતરામે પોતાના “અન્યોદય” ગ્રંથમાં છાપી.

પ્રથમાવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

સુઝ વાંચક ! આ લઘુ પુસ્તક આજકાલ લખતાં આશુક માશુકનાં હાસ્ય અને શૃંગારરસથી છત્રકાતાં નોવેલો કે નાટકો જેવું, કે વીર અને રૌદ્ર રસથી ઉભરાતી ઐતિહાસિક કે પૌરાણિક કથા જેવું, અથવા મેજીલો અને ડંગલોમાં ગવાતા તોરા અને કલ્પ-ગીના તાન ટપ્પાથી દીવ્ય રંજીત થાય તેવું ત્હારા જોવામાં નહિ આવતાં કદાચ ત્હને નિરાશા ઉત્પન્ન થશે; પરંતુ આપણા આધુનિક ગૃહસંસારની સ્થિતીના સ્વાનુભવથી પ્રત્યક્ષ થતી ખામિયો દૂર કરી, ત્હને સુધારવાની ઈચ્છાનો અંશ પણ જો ત્હારા હૃદયમાં હોય; તો આ નિર્દોષ તરૂણીની કરૂણાત્મક આત્મકથાનું આદ્યાન્ત પઠન કર. અને સેંકડો અને હજારો કુસુમકળિયો સમાન કુમળાં હૃદયનાં નિર્દોષ બાળ બાળિકાઓનાં આશાવંત જીવનનો વિધ્વંસ કરનાર બાળલગ્ન, કન્યાવિક્રય, કળેડાં અને મિથ્યા કુળાભિમાન રૂપ રાક્ષસોના સપા-ટામાંથી આપણા સમાજને મુક્ત કરવા કટિબદ્ધ થા. એજ અંતિમ હેતુને સિદ્ધ કરવા આવા લેખોને ઉત્તેજન આપી ત્હને જનસમાજ સમક્ષ રજુ કરવા આપણા સર્વ ઇતિહાસિક અગ્રેસરો, અને શ્રીમતોના અંતઃકરણમાં પ્રેરણા કરાવ. એજ આ પુસ્તક વાંચ્યાનું અને પ્રગટ થવાનું સાર્થક.

આ લઘુ કાવ્ય જનસમાજના કરકમળમાં રળુ કરવાનું સદ્-
ભાગ્ય હું જેમના વડે પામ્યો છું; અને જેમના સમાગમથી મહારા
આમ્યજીવનમાં પણ મહને કાવ્યપીયુષનો આસ્વાદ પ્રાપ્ત થાય છે, અને
મહારી અસંસ્કારિક વાણીને જેઓના પ્રતાપે કંઈ સંસ્કાર મળવા
પામ્યા છે. તેમજ મહને સંસ્કૃત ભાષાનું બીજકૃત જ્ઞાન નહિં હોવા
છતાં જેઓની સહાયથી મહાકવિ શ્રી કાલિદાસ પ્રણિત
“ મેઘદૂત કવ્ય ” નું સમજોડી ગુજરાતી ભાષાન્તર કરવા હું ભા-
ગ્યશાળી થયો છું. અને ઉત્તરોત્તર એવાજ કાર્યોમાં મહને પ્રેરવાનો
જેમનો પ્રયત્ન સદા ચાલુજ છે, તે મહારા પરમ પૂજ્ય બાળ સ્નેહી
શ્રીયુત ભદ્ર ગિરજશંકર દેવશંકર બી, એ. નો ઉપકાર માની
આ મહારા પ્રથમ પ્રયાસના ફળરૂપ લઘુ કાવ્યની લઘુ પ્રસ્તાવના પૂર્ણ
કરું છું. इति शिवम्

ડંકપુર.

દેવશાયની એકાદશી.

વિક્રમાર્ક-૧૯૭૩

લેખક.

બુદ્ધાબીરામ રણછોડ પંડ્યા.

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

નાટકો અને નાવેલોની પેઠે આવાં ટુંકાં ટુંકાં કાવ્યો પણ મનુષ્યના હૃદયને અસર કરી શકે છે. અને તે દ્વારા આપણા સસાનમાં વણા વખતથી ધર કરી વસેલા કન્યાવિકૃત્ય, બાળલગ્ન, કળેડાં આદિ દુષ્ટ રીવાજોનું દિગ્દર્શન કરાવી વાંચકના અંતઃકરણમાં ન ભૂંસાય રહેતી ઉંડી છાપ પાડી શકાય છે. આ પુસ્તક લખવાનો પણ તેજ હેતુ હતો; અને તે હેતુ રહેતી પ્રથમ આવૃત્તિ ધણા ટુંકા સમયમાં ખપી જવાથી કેટલેક અંશે સફળ થયો હોય એમ સહજ સમજાય છે.

સુત્ર વાંચકો તરફથી આ પુસ્તકની માગણી સતત ચાલુ રહેવાથી આ બીજી આવૃત્તિ કાઢવાની જરૂર જણાઈ છે, અને તેમાં ઘટતાં ચિત્રો સહિત છાપવા સારૂ મ્હારા પરમ મિત્ર રા. રા. ત્રિભુવનદાસ (હરગોવિન્દદાસ હરજીવનદાસ વાળા.) ની ઇચ્છા હોવાથી તેના કુલ હક્ક મ્હેં તેઓને સોંપ્યો છે. ડૉક્ટર-ભાદ્રપદ રાધાઅષ્ટમી ત્રિકમાર્ક-૧૯૭૫.

ત્રીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ ધણાજ ટુંકે સમયમાં ખસાસ થયેલી છે અને વાંચકોની માગણીને પહોંચી વળવા આ ત્રીજી આવૃત્તિ કાઢવાની જરૂર જણાઈ છે. આ પુસ્તકે જન સમાજમાં કેટલી પ્રિયતા મેળવી છે. તે આ ઉપરથીજ સાબીત થાય છે, ઉત્તરાર્ધ બાગ ને માટે વાંચક બંધુઓ તરફથી ધણીજ માગણી કરવામાં આવે છે. પરંતુ કેટલાક વ્યવસાયથી તે પ્રગટ થવામાં ટીક થયેલી છે, તો ધણા ટુંક સમયમાંજ વાંચકોની તે ઇચ્છા પૂર્ણ થશે.

ડૉક્ટર.

અધિક માવણ સુદ પ.
સંવત ૧૯૭૫.

} બુલાખીરામ રણછોડ પંડયા.

કુલ સમયમાં છપાઇ બહાર પડશે

દેશ દર્શન.

૦૦૦૦૦૦૦

આ ન્હાનકડા કાવ્યમાં આપણા દેશની હાલની સ્થિતિ નું દિગ્દર્શન કરાવવામાં આવ્યું છે. તેમજ આપણા લોકો રેલવેમાં કેવી અને કેટલી હાડમારી ભોગવે છે તથા સ્ટેશનો ઉપરની હો-ટેલોમાં અને મેળાઓમાં કેવા બ્રષ્ટાચાર અને અનીતિઓ થાય છે તથા આપણા લોકો અંધ-શ્રદ્ધાથી કેવાં અને કેટલાં સંકટો સહન કરે છે તથા પવિત્ર તીર્થ ક્ષેત્રોમાં કેવી રીતનાં કુકર્મ થાય છે. વીગેરે બાબતનું દર્શન કવિતા દ્વારા આમેલુબ વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

સોલ એજન્ટ.

હરગોવિન્દરાસ હરજીવનદાસ બુક્સેલર.

પાનકોર નાકા-અમલવાદ.

જનની જન્મભૂમિ.

મંગળમય પરમ પવિત્ર, જનની જન્મભૂમિ;

નિરમળ તવ ચારૂ ચરિત્ર, જનની જન્મભૂમિ. ટેક.

અમિત પ્રભાવ અલૌકિક તહારો, શેષ સહસ્ર મુખ ગાયરે;
નેતિ નેતિ વહી નિગમ વિરામે, ભારતિ પશુ ભૂલાય. જન૦
અનુપમ સ્વર્ગ સદનથી અદકો, સુખદ વિમળ તવ વાસરે;
કોટી ભાનુ શશિ કિરણ થકી, પશુ અતુલિત તવ ઉભાશ. જન૦
ત્રિભુવનવિદિત તપોવન રૂઝાં, નંદનવનથી અપૂર્વરે;
સર સરિતા ગિરિવર વન ગાઢાં, તવ ઉર પર ભરપૂર. જન૦
રઘુકુળતિલકરામ યદુનંદન, શંકર બુદ્ધ સમાનરે;
અવતરિયા જગના ઉદ્ધારક, તવ ઉદરે ભગવાન. જન૦
જનની તવ ઉદરે બહુ જન્મ્યા, રૂપિ મૂનિ સંત મહંતરે;
શાસ્ત્ર અનંત રચીને પામ્યા, અગમ નિગમનો અંત. જન૦
વીર વજ્રદેહી રણધીરા, દિગ્વિજયી બળવાનરે;
અચળ પાય રોપી રણ ધૂમે, એવા તુજ સંતાન. જન૦
તું દેવી મહાદેવી માતા, હું બાળક તવ દાસરે;
તુજ સેવા અરથે તન અરપું, અંતર ધરી ઉદ્ધાસ. જન૦

એક દુઃખી તરુણીની હૃદયદ્રાવક આત્મકથા.

કુલીનની કન્યા.

લેખકનો પરિચય.

વસંતતિલકાવૃત્ત.

વિશ્વેશ રાય રણુછોડ જહાં વસે છે,
જ્યાં ગોમતીજળ પવિત્ર તરંગ લે છે;
શ્રી ડંકનાથ શિવ જ્યાં નિકટે વસે છે,
તે તીર્થ ડંકપુરમાં મુજ વાસ તો છે. ૧
આ જગતના વિવિધ રંગ અનુભવેલા,
ત્હેના કંઈક પડઘા હૃદયે રહેલા;
તે પૈકીની હૃદયદ્રાવક આ કથાને,
વાંચી ચઢો વિર સમાજ સુધારવાને. ૨

હરિગીત.

હું એક વેળા દિવસના પરિશ્રમ તણી શાન્તી થવા,
સમિસાંજના સૌન્દર્યને આનંદથી અવલોકવા;
તનમાં તપેલા શિખના પરિતાપને હોલાવવા,
મનથી વિચારી નીકળ્યો સરગોમતી તીરે જવા. ૩

સહુ જગતને તપવી રવિ નભ મોહિ છૂપાતો હતો,
 સોફરવરણો રંગ સન્ધ્યા સમય ફેલાતો હતો;
 પંખી ઉડી નભ મારગે નિજ આશ્રમે જાતાં હતાં,
 સંધ્યા સમયની આરતીનાં વાદ્ય કેં કેં વાગતાં. ૪
 તટનાં તરે ડોલાવતો વાયુ ધિમે વાતો હતો,
 નભમાં ભટકતાં વાદળાંને રંગ બદલાતો હતો;
 * પ્રાચી દિશાથી આવતું દેખાય સૈન્ય નિશા તણું,
 જામ્યું દિવસ રાત્રી તણું સંગ્રામ એવું લાગતું. ૫
 લીલા જગતના નાથની અવલોકતો આગળ ગયો,
 હું ગોમતીની પાળના તરવર તળે ઉભો રહ્યો;
 સજન હૃદય સરખું અતિ નિર્મળ સરોવર શોભતું,
 ઉજવળ સ્ફટિકના રંગ સરખું સ્વચ્છ પાણી દીસતું. ૬
 તે દિવ્ય દર્પણના સમું પરિપૂર્ણ શુદ્ધ પ્રકાશતું,
 સૌ વિશ્વને નિજ હૃદયમાં ધારણ કરી દેખાડતું;
 શીતળ મુગંધી વાયુથી ચંચળ તરંગો નાચતા,
 તટ ઉપરનાં તરવર તણાં પ્રતિબીંબને ડોલાવતા ૭
 મોટા મગર ને મચ્છ કચ્છો મ્હાલતાં જળમાં ઘણાં,
 તે પ્રાણિયોના ચલનથી થાતાં કુંડાળાં મધ્યમાં;
 સ્ક્રામે કિનારે ટોકતાં સારસતણાં શુભ જોડલાં,
 કલરવ કરે આનંદથી યુથ હંસ કારંડવતણાં. ૮
 મનહર બગીચા તુલ્ય મધ્યે કમલિની ખીલી રહી,

તહેમાં જામર ગુંજારના લેતા મુલસ સરોજની;
 તટના તરૂપર મધુરનાદે ડોકિલા ટોકારતી,
 નાચે મયૂરનાં વૃંદ માંડિને કળા ઉલ્લાસથી. ૬
 જળ પંખિયો જળ મધ્ય ડોક હલાવતાં ધૂમી રહ્યાં,
 કંઈ પંખિયો આકાશમાં જળની ઉપર ઉડી રહ્યાં;
 અલકાપુરી સમ દૂરથી દેખાય =ડંકપુરી રૂડી,
 આનંદદાયક ગોમતી +માનસ સમી શોભી રહી. ૧૦
 ધીમે ધીમે રજની દિસે પ્રાચો દિશાથી આવતી,
 તે આભની લાલાશને કાળાશમાં પલટાવતી,
 દૂરના પદાર્થો દૃષ્ટિએથી બંધ દેખાતા થયા,
 ચોમેરથી xરજનીચરોના શબ્દ થાવા લાગ્યા. ૧૧
 લાગ્યાં ગિડાવા ૧ પદ્મ સૌ ૨ દિનકર છુપાતાં આભમાં,
 રજની તણા શણુગાર કંઈ તારા ઉગ્યા આકાશમાં;
 હું એક ચિત્તે સૃષ્ટિના સૌન્દર્યને નીહાળતો,
 તરૂના થડે ટેકે દઈને ધ્યાનમાં ઉભો હતો. ૧૨
 તે સમય પગરવનો થયો કંઈ ભાસ મહારા કર્ણમાં,
 મુજ ધ્યાન ભંગ થઈ ગયું ને ચોકિયો હું ચિત્તમાં;
 કીધી નજર તે પાસ તો મહેં એક દીડી સુંદરી,
 વય વીશ વર્ષ તણી જણાતી ચાલતી ધીમી ગતી. ૧૩
 મનથી વિચાર્યું તે પગે મહેં, કેણુ આ નારી હશે,
 એકાન્તમાં આ સમય આવી તેહ કારણ શું હશે;

= ડોકાર. + માનસરોવર. x રાત્રે દૂરના દ્રશ્યો. ૧ કળા. ૨ સૂર્ય.

શંકા થઈ મુજ હૃદયમાં કે શું હશે વ્યભિચારી એ,
 હું સહેજ છૂપાઈ ગયો જોવા તમાસો તે સમે. ૧૪
 દેખ્યો નહીં ત્હેણે મહને પણ મહેં નિહાળી દ્રરથી,
 તે ગોમતીના જળ લણી નિજ મુખ કરી ઉભી રહી;
 નિજ અંગ ઉપર સ્યામરંગી વસ્ત્ર પહેરેલું હતું,
 સંધ્યાતણી કાળાશમાં તે મિશ્ર થઈ જાતું હતું. ૧૫
 કરમાયલા પંકજ સમી નિસ્તેજ કાન્તિ લાગતી,
 અશ્રુ નિહાળ્યાં આંખમાં ઉંડા નિસાસા નાંખતી;
 ભડકેલ હરિણી પેઠ તે ચોમેર દૃષ્ટિ નાંખતી,
 ધીમે સ્વરે મુખથી કંઈ ઉચ્ચાર એ કરતી હતી. ૧૬
 મનથી થયો નિશ્ચય મહને વ્યભિચારિણી નારી નથી,
 નિજ નાથથી કે અન્યથી નક્કી રૌંસાઈ લાગતી;
 કરશે કદી તન ત્યાગ તે, એવું વચ્ચું મહારા ઉરે,
 હુંકી મતિની તારણી મરતાં વિચાર નહીં કરે. ૧૭
 વાળી કછોટો ઉતરી જળની લગોલગ તે ગઈ,
 મનથી વિચાર્યું મહેં, પ્રગટ થાવું હવે નક્કી અહીં;
 જળમાં ઝુકાવા તે ગઈ મહેં દોટ મૂકી તે ખજે,
 હાં ! હાં ! કહીને હસ્ત ગ્રાલી ખેંચીને રાખી ખજે. ૧૮
 કંપી ઉઠી તે કામિની રોમાંચ લાગ્યો દેહને,
 અણચિંતવ્યો દેખી મહને, ભય પૂર્ણ વાગ્યો તેહને;
 મહેં ધૈર્ય આપીને કહ્યું ખહીનીશ ના જો ખંડેન તું,
 શામાટ ત્હેં આણું ભયાનક કર્મ કરવું આદ્યું. ૧૯

તું કોણ છે ? ને ક્યાં રહે છે ? શા હુખે મરવા ચહે,
 મુજને ગણીને ધર્મનો ખંધુ સરવ સાચું કહે;
 કેં ધૈર્ય આપ્યું તેહને આ શબ્દ મહારા સાંભળી,
 ચોધાર આંસુ સહિત કરૂણા કંઠથી તે ઉચરી. ૨૦

“ ઓ ભાઈ મરવા દો મહને આ છે નકામી જીંદગી,
 “ મહારા સમી દુર્ભાગિણીને સાર જીવ્યામાં નથી;
 “ દુખરૂપ મહારા દેહને આરામ મર્ણુ વિના નથી,
 “ ભયરૂપ આ ભવ માંહિ ભય હરનાર મહારૂં કો નથી. ૨૧

“ શામાટ રોકો છો મહને જાઓ તમારે મારગે,
 “ મરજી મહને મરવા તણી, ઓ ભાઈ મરવા દો મહને;
 “ મુજ મર્ણુથી આ જગતમાં રડનાર પાછળ કો નથી,
 “ મુજ મર્ણુથી જન કોઈને દિલગીર થાવાતું નથી. ૨૨

“ ઓ ભાઈ છોટો હાથ મહારો આજ મરવા દો મહને,
 “ બહુ પૂણ્ય તમને લાગશે યમપુર જાવા દો મહને;
 “ આ ગોમતી ગંગાતણા જળમાં સમાવા દો મહને,
 “ મીઠા મરણની સાથ લેટો આજ કરવા દો મહને. ” ૨૩

આ સાંભળી રરૂણા ભરેલાં વેણુ એ તરૂણી તણાં,
 હૈયું ભરાયું માહરૂં મુજ આંખમાં અશ્રુ વહ્યાં;
 મુજ અંતરે આવી દયા આ શબ્દ તેના સાંભળી,
 મહેં ધૈર્ય ધારવા તેહને બહુ રીતથી વિનતી કરી. ૨૪

મરવા નહીં દેઉ તહને કોટી ઉપાયે આજ હું,
 મુજ દેહમાં છે પ્રાણ ત્યાં સુધી ન છોડું હાથ હું;

સન્ધ્યા સમય વીતી ગયો છે, ચાલ મહારી સાથ તું,
તુજ ધર્મનો હું લાઈ છું ચિન્તા જરા ના રાખ તું. ૨૫
આપી ધિરજ બહુ પેર મહેં મહા મહેનતે સમજાવીને,
મુજ ઘેર આવી તે પછી વિશ્વાસ અંતર આણીને;
આ વાત બાણી પોળનાં પાડોસિઓ ટોળે મળ્યાં,
નોહાળવા તે સુંદરીને સર્વ વીંટાઈ વળ્યાં. ૨૬

મહેં સર્વને માંડી કહી આઘાન્ત ખીના જે બની,
તે સાંભળી સૈને મુખે છાયા પડી ગઈ શોકની;
સહુ બોલિયાં ઓ બહેન તહારા દુઃખની કથની કહે,
તુજ ગામ ક્યાં? તુજ ઠામ ક્યાં? તુજ નામ શું? સાચું કહે. ૨૭

શા માટ તહેં ઘર ત્યાગિયું ? શા દુઃખથી મરવા ગયે ?
તુજ હૃદય બોલીને અમોને સૌ કથા માંડી કહે;
આ સાંભળીને તે બિચારી પૂર્વનાં દુઃખો સ્મરી,
ચોધાર આંસુ ખાડતી નિશ્વાસ નાંખી ઉચ્ચરી. ૨૮

“ મહારા વિકતની વારતા શા માટ પૂછો છો મહને,
શું સાર છે તે સાંભળીને દુઃખ થશે સર્વને;
બાકી રહ્યાં છે બાક દુઃખનાં ઉગવાં આ શિર પરે,
શાં દુઃખ ભોગવનાં હજી સરળ્યાં હશે મહારા શિરે. ૨૯

નિર્ભાગિણી નારી જગતમાં મુજ સમી કો ના હશે,
દુખમાં દિલાસો પામવાતું સ્થાન જેને ના હશે;
ગમતું નથી મુજને હવે નિઃસાર લાગે જીંદગી,
પણ મર્જી મોખું થઈ પડ્યું મુજને તજે છે દૂરથી. ” ૩૦

*

*

*

*

માતા પિતાને એકલી હું લાડકી બાળા હતી,
મુજને નિહાળી માત મ્હારી હર્ષદેલી થઇ જતી;
માથું મુખે તે તાત મ્હારા આપતા મુજને હતા,
પળવાર મુજને આંખથી અળગી નહીં કરતા હતા. ૩૧

સહુ જીંદગીનો સાર મુજને માનીને ઉઠેરતા,
સુખમાં સદા મુજને વસાવા આશ અઢકી શખતા;
કપડાં ધરેણાંથી મ્હને શણગારિને રાજી થતા,
આનંદમાં માતા પિતાના દિવસ એમ વહ્યા જતા. ૩૨

મનમાં ચહે શું માનવી ? શું દૈવ મનમાં મ્હાય છે ?
સુખદુઃખનું ચક્કર જુઓ કરતું સદા દેખાય છે;
સરખા દિવસ આ જગતમાં ચિરકાળ કોના બાય છે,
સન્ધ્યા સમયના રંગની પેઠે દશા બદલાય છે. ૩૩

કરતું દશાનું ચક્ર આપું મૂળ સુખનાં છેદવા,
આનંદમાં તરૂંવર સુકાયાં દિવસ આવ્યા દુઃખના;
મ્હારા પિતાનો દેહફૂંપી બાગ કરમાઈ ગયો,
તે માંહિથી આત્મા અમરને દુષ્ટ કાળ હરી ગયો. ૩૪

મુજ માત દુખ માંહી ફૂળી કલ્પાન્તમાં દિન ગાળતી,
મુજને લઈ ખોળા વિષે દરરોજ અશ્રુ સારતી;
હું પાંચ વર્ષ તણી હતી કશુંએ સમજતી ના હતી,
કલ્પાન્ત કરતી માતને વળગી ગળે રડતી હતી. ૩૫

જે ઘર વિષે મુખશાન્તિ ને આનંદનો વાસો હતો,
જે ઘર વિષે પરિપૂર્ણ પ્રેમપ્રવાહ રેલાતો હતો;
જે ઘર વિષે સંગીતકેરાં વાદ્ય મધુરાં વાગતાં,
જે ઘર બન્યું વેરાન સમ ગૃહનાપતિ આઘ્યા જતાં. ૩૬

મુજ તાતના વિરહે દશા મુજ માતની માઠી થઈ,
દવથી બળેલી વેલના સરખી ગતિ તહેની થઈ;
રોતી આતિ દિનરાત મહારા તાતને સંભારીને,
નિશ્વાસ નાંખે આંખથી આંસુ ઉનાં વરસાવીને. ૩૭

પાડોશની સહુ નારીઓ બહુ રીતથી સમજાવતી,
પણ શોક કેરા પૂરની શાન્તિ જરાએ ના થતી;
હરકોર નામે એક મહારી માતની સહિયર હતાં,
તે ઘેર આવી હરધડી મુજ માતને સમજાવતાં. ૩૮

મુજ માત કેરો લાઈ પણ દુખમાં દિલાસો આપતો,
તે ધૈર્ય આપીને સદા મુજ માતને સમજાવતો;
મુજ ઉપર રાખે પ્રેમ ઝાઝો હૃદયથી આંખે મૂડને,
મુજ તાતથી પણ અધિક અંશે પ્રેમ મુજ ઉપર કરે. ૩૯

હું તો પિતાને વિસરી માતા તણા બહુ બહાલથી,
પણ માત મહારી દિન દિને બહુ શોક ઉરમાં ધારલી,
હરકોર સમજાવે ઘણું પણ વાત વીસારે નહી,
મામી અને મામા કહે પણ ધૈર્યને ધારે નહી. ૪૦

જે નાથની સાથે વસી સંસારનું મુખ લોગબુનું,
જે નાથ સાથે પ્રેમઅમૃતપાન પ્રીતેથી કર્યું;

સંસારપારાવાર તરતાં જે પતિની રહાયથી,
 જગમાં જીવાયે કેમ થાતાં દૂર જીવનહારથી. ૪૧
 કીડા હૃદયમાં શોકનો જાતાં સમય પેદા થયો,
 દિનરાત મહારી માતનું અંતઃકરણ કોરી રહ્યો;
 હરકોર મહારી માતને દરરોજ મળવા આવતાં,
 ઓઠાં બતાવી અન્યનાં મુજ માતને સમજાવતાં. ૪૨
 ગુણવંત નામે તેમને દશવર્ષનો બાળક હતો,
 મુજ ઘેર તે દરરોજ તેની માત સાથે આવતો;
 તે સાથે હું રમતી હતી બહુ બાળવેષાઓ કરી,
 મુજ માત પણ તહેને નિરખતાં દુઃખ જાતી વીસરી. ૪૩
 લઈ જાય તે નિજ ઘેર મુજને રોજ રમવા કારણે,
 હરકોર પણ નિજ પેટની પુત્રીસમી મુજને ગણે;
 ઘરનાં ગરીબ હતાં તથાપી લીલનાં દાતા હતાં,
 ઘર કામ પોતાનું તજી મુજ માત પાસે આવતાં. ૪૪
 મુજ માત અંતરની વ્યથાથી છેક સૂકાતી ગઈ,
 છોડયો ભરૂંસો જીવનનો, મહારી ફિકર તહેને થઈ;
 ઉર એક ચિન્તા તો હતી તેમાં વળી બીજી ભળી,
 પડતા ઉપર પાદ પડે તેની દશા તેની થઈ. ૪૫

*

*

*

*

હું એક વેળા ઘર વિષે રમતી હતી ઉલ્લાસમાં,
 માત્ર મુતી'તી સાથે, મામા હતા તે પાસમાં;

મુજને નિહાળી માતની આંખો વિષે અશ્રુ વહ્યાં,
તેડી મ્હને પાસે હૃદય ચાંપી વચન તેણે કહ્યાં. ૪૬

“ઓ બહેન ત્હારા બાપ પાસે હું હવે જનાર છું,
“મામાતણી સંભાળમાં સોંપી હવે જનાર છું;”
હું અણસમજણી તે સમે મહેં માતને એવું કહ્યું,
મુજને અહીં ગમશે નહીં આવીશ ત્હારી સાથ હું. ૪૭

મુજ તાત પરદેશે ગયા ત્યાં એકત્રી તું ક્યાં જશે,
તે કેમ ત્યાં જઈને રહ્યા તું ઘેર ક્યારે આવશે;
આ સાંભળી માતાતણું હૈયું ભરાયું તે સમે,
કંડપાન્ત તેણે બહુ કર્યું, મામે મનાવી તે સમે. ૪૮

તે દિવસથી મુજ માતને કારી અખમ લાગ્યો ઉરે,
મુજને નિહાળે ને રડે કંડપાન્ત આજી તે કરે;
વળતી પથારીવશ થઈ કાયા સુકાતી સૌ ગઈ,
સહુ રક્તમાંસ બળી ગયું ને કાષ્ટવત્ કાયા થઈ. ૪૯

આવે સગાંવહાલાં ઘણું જોવા જનેતાની દશા,
મુજને નિહાળી સર્વના અંતર વિષે આવે દયા;
ગાત્રો ગળ્યાં મુજ માતનાં નિસ્તેજ કાયા તો થઈ,
સરવે સગાં સમજી ગયાં આશા મુકી જીવ્યા તણી. ૫૦

મુજમાં રહેલો જીવ તહેનો ફક્ત કાયાને વિષે,
‘મ્હારી બિચારી બાબકીની શી વલે વળતી થયો;’
નિશ્વાસ આઝા નાંખતી મનમાં મુઝાઈને રહે,
નજરે મ્હને જોતાં નયનમાં નીર આવે તોહને. ૫૧

બોલાય ના મુખથી છતાં બેળે મ્હને બોલાવતી,
 ઉઠી પટેલી આંખ મ્હારા તરફ તાકી રાખતી;
 મામી અને મામા હૃદયનો સહુ મરમ સમજી ગયાં,
 મુજ માતકેરા કાનમાં ધીમે વચન તેણે કહ્યાં. ૫૨

“ઓ ખડેન ચિન્તા ચિત્તમાં કમળાતણી કરશે નહીં,
 “જુગતે કરીશુ જતન અણુવિશ્વાસ ઉર ધરશે નહીં;
 “અમ પેટની પુત્રી ગણીને પાળીશું ત્હેને અમે,
 “ચિન્તા વિસારી હૃદયમાં ધારણ કરે શ્રીરામને. ૫૩

તે સમયથી મુજ માતની ચિન્તા જરા ઓછી થઈ,
 વિશ્વાસ આવ્યો ભાઈ ને ભોબાઈનો મનની મહીં;
 મુજ હસ્ત ઝાલીને મહાબળથી હૃદયમાં ચાંપિયો,
 મામાતણા કરમાંહિ મ્હારો હસ્ત તેણે આપિયો. ૫૪

“ઓ ભાઈ આ મ્હારા જીવનનીવેલ મ્હારી દીકરી,
 “ત્હારે શરણુ સોંપુ હવે સંભાળજે જુગતે કરી;
 “પાળક પિતા એનો જની પ્રીતે કરીને પાળજે,
 “લાયક થતાં લાયક તરૂંની ઠાળીંચે વગગાડજે. ૫૫

“અંતઃકરણની એક ઈચ્છા બહુ દિવસથી છે મ્હને,
 “કમળા તણી કરવા સગાઈ હૃદયથી ગોઠ્યું મ્હને;
 “હરકોરના ગુણવંત ઉપર ચિત્ત મુજ ચોટી રહ્યું,
 “તે પૂર્ણ કરજે ભાઈ તું મ્હેં આજ દોલ બોલી કહ્યું. ૫૬

વળતી મિંચાયાં નમન ત્હેનાં ફેરખું પાસું જરી,
 માયા દોષી મ્હારી તણુ શ્રીરામ મુખથી કયરી;

મુજ લાગ્યની લુંડી દશાએ દિવસ એવો આવિયો,
એ જન્મદાતા માતને વિકાળ કાળ હરી ગયો. ૫૭

હું વર્ષ સાડાપાંચની જાણું નહીં કે મર્ણુ શું,
મુજ માત હમણાં આવશે હું એમ વિચારો કરું;
દિન વીતતાં સુધી હૃદયમાં ધીર હું ધારી રહી,
તે બાદ મહોટા શબ્દથી એ માત પોકારી રહી. ૫૮

થાતાં વિખૂટી ગાયથી જેવી ખરાડે વાછડી,
તે રીત પાડી રા'ડ હું ઘર ખહાર આવી તે ઘડી,
દેખી દશા મહારી, નયનમાં નીર આવ્યાં સર્વને,
મુજ મન મનાવા લાગિયાં હરકોર આવી મુજ કને. ૫૯

નિજ ઘેર મુજને લઈ ગયાં ખાવા મહુને ત્યાં આપિયું,
શુભ્રવંતને નિરખી રમતમાં ચિત્ત દોરાઈ ગયું;
ખેચાર દહાડા એ રીતે હરકોરના ઘરમાં ગયા,
શુભ્રવંત સાથે ખેલતાં આનંદમાં ચાલ્યા ગયા. ૬૦

મુજ માતકેરી વાત મુજને યાદ આવે અંતરે,
હરકોર બીજી વાતમાં મુજ ચિત્તવૃત્તિ ફેરવે;
હરકોરકેરા હેતથી મુજ માતને ભૂલી અંધ,
શુભ્રવંતની સાથે રમતમાં વાત વિસારે અંધ. ૬૧

* * * * *

મુજ જીંદગીના નાટ્યકારે એક અંક પુરો કર્યો,
મામાતણે ઘર હું વસી બાંધે જનમ બીજો ધર્યો;

દેખાય પરદેશીસમાં, સહુ માનવી તે ઠામમાં,
જાણે સ્વજનથી દૂર હું આવી અજાણ્યા ગામમાં. ૬૨

લાગે નવું સરવે મહને હું એકલી અતડી ફરું,
મુજ માતને સંભારીને હું આંખમાં આંસુ ભરું;
મામા મહને બહુ હેતથી હસીને સદા બોલાવતા,
લાગે રમતમાં જીવ માટે ખૂદાર ફરવા લાઈ જતા, ૬૩

ગુણવંત મહારો ગોઠિયો તે મુજ વિના ઘેઘો ફરે,
દરરોજ રમવા કારંજો તે આવતો મહારી કને;
તેને નિહાળી હૃદયમાં બહુ હેત મુજને આવતું,
તેના વિના મામાતણું ગૃહ શુન્ય સરવે લાગતું. ૬૪

થોડો સમય જાતાં પછી મુજ જીવ ત્યાં ગોડી ગયો,
શેરીતણાં સૌ બાળકોથી સ્નેહ જોડાઈ ગયો;
પાંખી પુરાતાં પાંજરે પહેલું જરા ગમરાય છે,
સહવાસ થાતાં તે પછી ગીતો મધુરાં ગાય છે. ૬૫

બાંધ્યો સંબંધ નવો નવા દેશે જઈ જાણે વસી,
મનથી મટયું અતડાપણું હું સર્વથી બોલું હસી;
ભૂલી ગઈ મુજતાતની શેરીતણા સહવાસને,
જાતાં સમય ભૂલી ગઈ મુજ તાતના આવાસને. ૬૬

મુજ માત પાસે હઠ કરી બહુ વાર કંઈ કંઈ માગતી,
ઘડોમાં રિસાતી ને મનાતી સર્વ તે ભૂલી ગઈ;
સ્વપ્ના સરિખી વાત સરવે આવતી મુજ અંતરે,
પણ ના ભૂલાયો હૃદયથી મુજ માત કેશ પ્રેમને. ૬૭

ગાંખી છખી માતાતણી મુજ હૃદયમાં રમતી હતી,
છેલ્લી વખતના શબ્દ તેના આદ હું કરતી હતી;
તે શબ્દના ભણકાર મ્હારા કાન માંહી વાગતા,
મુજ રક્ત દ્વારા અંગમાં ધબકાર પણ તેના થતા. ૬૮

મામી અને મામાતણી સહવાસમાં દિન ગાળતી,
મુજ માત પિતા એજ છે હું એમ મનથી ધારતી;
સંતાનમાં જે પુત્ર પુત્રી એક મામાને હતી,
હું તેમની સાથે સદા આનંદથી રમતી હતી. ૬૯

પૈસે ટકે મામા પ્રથમથી પૂર્ણ ભીડાતા હતા,
સંસારનો સહુ ભાર તે મ્હા કપથી ંહેતા હતા;
મુજ માતના મરવા પછી તે દુઃખ કેં ઓછું થયું,
મુજ તાતના પૈસા વડે ગાડું ગબડવા લાગ્યું. ૭૦

મામી સ્વભાવે આકળી અભિમાનની મૂર્તી હતી,
ડહાપણુ વિષે સહુ વિશ્વ મનથી તુચ્છ તે ગણતી હતી;
સૌના ઉપર પોતાતણી સત્તા અધીક જણાવતી,
પોતા વડે ધરખાર ચાલે એમ મનથી માનતી. ૭૧

મામા થકી ઘર માંહિ ઉંચા શબ્દથી બોલાય ના,
મામી તણી આજ્ઞા વિના કેં કાર્ય ધરનું થાય ના;
દરરોજ કડવાં વેણુ બોલીને કનડતી તે હતી,
પાડોશમાં પણ સર્વ સાથે સ્કેજમાં લડતી હતી. ૭૨

મામી તણી બહુ ખૂંકી મ્હારા હૃદયમાં પણ લાગતી,
હું કોઇ વસ્તુ તેહની ખાસે કદી નહિ માગતી;

મુજને કદી તે ંહાલથી હસીને નહી ંલાવતી,
દેખી મ્હને તે સર્વદા મોહું ચઢેલું રાખતી. ૭૩

*

*

*

*

જળના પ્રવાહ સમાન દિવસો એ રીતે જતા વહી,
મામા તણે ઘર માહરી વય આઠ વર્ષ તણી થઈ;
લણવા નિશાળે રાજ સાંજ સવાર હું જાતી હતી,
ગુણવંતના સહવાસમાં હું હોંશથી લણતી હતી. ૭૪

નિજ ઘેરથી ગુણવંત મુજને તેડવાને આવતો,
દરરાજ મુજને પ્રેમથી નિશાળમાં તેડી જતો;
અંતઃકરણની ઐક્યતા મ્હારી થઈ ગુણવંતથી,
પળવાર પણ અળગી થતાં મનમાં વ્યથા મુજને થતી. ૭૫

હું જાઉં તેને ઘેર રમવા કારણે મોસાળથી,
હરકોર મુજને દેખીને ંલાવતાં બહુ ંહાલથી;
મુજ માત કેશ વાક્ય ત્હેના હૃદયમાં રમતાં હતાં,
દેખી મ્હને આશા તણાં અંકુર ઉદ્ભવતાં હતાં. ૭૬

મુજ કાનમાં તે શબ્દના પડધા સદોદિત પાડતાં,
ગુણવંતની સાથે મ્હને સહુ રીતથી સરખાવતાં;
પળશે વચન મુજ માતનું મનથી લડસો રાખતાં,
આશા સફળ થાવા વખતની વાટ એ જોતાં હતાં. ૭૭

એ રીત જાતાં સમય મ્હારી વય વસ્સ દશની થઈ,
હું સ્કેજ સારાસારને મનમાં સમજતી તો થઈ;

ગુણવંત સાથે રોજ હું જાતી હતી નિશાળમાં,
 બુદ્ધિ વિશે તે પૂર્ણ પંકાતો હતો સૌ બાળમાં. ૭૮
 તે કોઈની સાથે કદી મિથ્યા વચન નવ લાખતો,
 તે સર્વના ઉપર સદા સમભાવ મનથી રાખતો;
 શુરવીર હિમ્મતવાન ને દિલનો દયાળુ તે હતો,
 શુભ શીલવંતો ને સ્વરૂપમાં કામદેવ સમો હતો. ૭૯
 મુજને નિહાળીને સદા તે પ્રેમઘેટો થઈ જતો,
 મીઠાં વિનયવાળાં વચનથી સર્વદા રીઝાવતો;
 તેને નજરથી ન્યાળતાં હું લાન સૌ ભુલી જતી,
 તેના વિના પણ એક પણ ભુગના સમી મુજને થતી. ૮૦
 જળ મીન જેવી પ્રીત મહારા અંતરે જામી હતી,
 તહેના અલૌકિક ગુણ ઉપર મોહ હું પામી હતી;
 હું માનતી ગુણવંત મહારી જીંદગીનો સાર છે,
 લવસાગરે આ દેહરૂપી નાવનો આધાર છે. ૮૧
 ધનભાગ્ય મહારૂં એ પતિ મામા મહેને પરણાવશે,
 મહારા સમી સંસારમાં કેા લાગ્યશાળી ના હશે;
 એ રીતના ઉત્તમ મનોરથ અંતરે ધરતી હતી,
 ગુણવંત પ્રેમપયોદધીમાં સ્નાન હું કરતી હતી. ૮૨

* * * * *

ગુણવંત આવેલો હતો દિન એક રમવા કારણે,
 તે સાથે હું વિનોદમાં ઉભી હતી ઘર બારણે;

આવી અચાનક મામીએ ધમકાવિયો ગુણવંતને,
 “તું કેમ આવે હરધડી અમ ઘેર કમળાની કને. ૮૩

“થૈ મદ્દ રમતાં છોકરીથી કેમ શરમાતો નથી,
 “અમ ઘેર તું ના આવતો તુજને કહું છું આજથી;
 મુજને કહું કે જો હવે ગુણવંતને બોલાવશે,
 “તે હું સમી બીજી નથી એ વાત નક્કી માનજો. ૮૪

આ વજી સરખાં વાક્ય મામીના મુખેથી સાંભળી,
 ગુણવંત ગભરાઈ ગયો ને હું બની ગઈ ખડાવરી;
 વિજળી તણા આઘાતથી વિછિન્ન થૈ જાયે કળી,
 તેવી દશા મ્હારી થઈ આ શબ્દ કર્ણે સાંભળી. ૮૫

મુજ હૃદય વીણાના તડોતડ તાર સૌ તૂટી ગયા,
 પગથી શિખા પર્યન્ત મ્હારાં અંગ લાગ્યાં ધૂળવા;
 આ સત્ય કે' છે કે હસે, છે હૃદયમાં શંકા થઈ,
 પળવાર મ્હારી મામીના મુખને નિહાળી હું રહી. ૮૬

પણ ક્રોધની જ્વાળા સમી કાન્તી નિહાળી તેહની,
 પથ્થરતણી પ્રતિમા સમી હું શુન્ય થઈ ઉભી રહી;
 નીચે મુખે ગુણવંત મ્હારી પાસથી ચાલ્યો ગયો,
 મુજ પ્રાણ જતો હોય તેવો ખેદ મુજ હૃદયે થયો. ૮૭

મામી તણા આ કોપનું કારણ કળાયું ના કંઈ,
 હું સજળ નયને વિકળ હૃદયે ઘર વિષે ચાલી ગઈ;
 મુજ દેહ ઘર માંહી ગયો પણ મન ગયું ગુણવંતમાં
 એ વિષુ બીજો ખ્યાલ કંઈ આવે ન મ્હારા ચિત્તમાં. ૮૮

મુજ નયનના આગળ છબી ગુણવંતની તરતી હતી,
જ્યાં જ્યાં નજર નાંખુ ત્યાં જ એ આકૃતી દિસતી હતી;
તેના મધૂરા શબ્દના પડઘા હૃદયમાં વાગતા,
આકાશવાણી પુણ્ય તેના નાદ અંતરમાં થતા. ૮૯

મહારા ઉપર માહું હવે લાગ્યું હશે ગુણવંતને,
નક્કી રિસાશે તે હવે, હું એમ સોચું અંતરે;
પણ દોષ કેં મહારો નથી મુજથી રિસાશે કેમ એ,
હું એમ ધારી અંતરે મનને મનાવું તે પળે. ૯૦

એ રીત આખો દિવસ મહારો શોકમાં આલી ગયો,
મુજ જીવ તો ગુણવંત કેરા ધ્યાનમાં મહાલી રહ્યો;
ચાહે ચક્રોરી ચંદ્રને નિજ આત્મકેરા ઐક્યથી,
તેવી સમાધી માહારી લાગી ગઈ ગુણવંતથી. ૯૧

*

*

*

*

વાળુ કરી હું તે દિને રાત્રી વિષે સૂતી હતી,
આંખો મિચી અંતર વિષે ગુણવંતને સ્મરતી હતી;
તેં સમય મહારી મામીને ધીમે સ્વરે મામે કહ્યું,
મહારા સંબંધી વાત થતાં લક્ષ મહારે ત્યાં ગયું. ૯૨

મામા કહે “કમળા” તણી વય બાર વર્ષ તણી થઈ,
“માટે હવે વર એગ્યથી કરીએ સમાઈ તેહની;
“ગુણવંત ત્હેને યોગ્ય મહારા અંતરે જોડી ગયો,
• તે સાથ કરીએ લગ્ન એ વિચાર મહેં મનથી કર્યો. ૯૩

“ ઘરનો ગરીબ ખરો તથાપી સર્વ રીતે શ્રેષ્ઠ છે,
 “ તે સાથે કરવા લગ્ન મ્હારી બહેનનો ઉપદેશ છે;
 “ હરકોર પણ બહુ છે ભલાં કમળા સુખી ત્યાં તો થશે,
 “ કન્યા ગરીબને આપતાં બહુ પૂણ્ય આપણને થશે. ૯૪

આ વાક્ય મામાનાં મુણી મુજ મામીયે છલુકો કર્યો,
 ‘ નવરો લુહાર નથી ’ કહીને અંગુઠો આગળ ધર્યો;
 “ જાણ્યા તમે બહુ સત્યવાદી પૂણ્ય કેરી પૂછડી,
 “ ડહાપણુતણા ભંડાર ને દાતારના શિરોમણી. ૯૫

ય તો અમ્મલ ખરીદી લેઈ આવો હાટથી,
 “ બકતાં ગમે તે બોલ મુખથી કેમ શરમાતા નથી;
 “ એ કાગડાના કંઠમાં શું રતનની માળા ધરે,
 “ લવતાં વિચાર કરો જરા ડા’પણુ તમારું જાણિયું. ૯૬

“ દયો સાંભળો ગુણવંતના કુળની કથા માંડી કહું,
 “ એના પિતાએ લા’ય+ લીધી તે જગત જાણે સહું;
 “ મરનાર તેના તાતનું કારજ હજી બાકીજ છે,
 “ ફાંસો ગળે ખઈને મુવો તે તો કથા જુદીજ છે. ૯૭

“ [વધા લણ્યે તે શું થયું ? શું રૂપ ગુણને બાળિયે,
 “ ઘરનાં ભલાં શું કામનાં ? પણ આપણું સંભાળિયે;
 “ કન્યા કનકની પૂતળી એને કદી દેવાય ના,
 “ નૌર નેવનાં મોલે ચઢે પણ વાલ એ બનનાર ના. ૯૮

- “ મામા કહે “ એના વિના લાયક બીજે એકે નથી,
 “ તો કેમ કરવું તેતણું તું બોલ ત્હારા મુખથી;
 “ મામા કહે “ છાના રહો શું દેડકે વરને ગળ્યા,
 “ શું ઝાડ બીજ બળી ગયાં કે હિમ હિંગોળે ઠર્યા. ૯૯
 “ લાયક કહો કે ના કહો પણ વાત મ્હારી સાંભળો,
 “ વળતી તમારા હૃદયમાં વિચાર મનગમતો કરો;
 “ અવતાર સૌ એળે ગયો દારિદ્રતાના દુઃખથી,
 “ ઉમ્મર વિતાવી આટલી પણ પાઈ ના લેગી કરી. ૧૦૦
 “ સ્વપ્ને સુખે સૂતાં નહી, ખાધું નહી ખાંતે કરી,
 “ આંગે અરાડયું ના ધરેણું, જન્મમાં તમને વરી;
 “ પળમાં મિત્રાશે આંખ તો આ બાળકોનું શું થશે,
 “ એ વાતનો વિચાર કેમ થાતો નથી અંતર વિષે. ૧૦૧
 “ આ દાવ આળ્યો હાથમાં તે કેમ જાવા દેઇએ,
 “ સૌ જીંદગીભરની કમાણી કેમ જાવા દેઇએ;
 “ હરકોર પાસે પાઇ એકે ઝેર ખાવાને નથી,
 “ ને દામ વિના વાત મ્હારી પાસ થાવાની નથી. ૧૦૨
 “ મુજ ફાઇની પાડોશમાં જે વૈધ લજ્જારામ છે,
 “ વય અષ્ટનો છે પુત્ર તેને મકન જેનું નામ છે;
 “ છે વૈધ જાતે વૃદ્ધ તેથી એમ મનમાં ધારતા,
 “ પોતા છતાં નિજ પુત્રને પરણાવવા વિચારતા. ૧૦૩
 “ તે આપવા બંધાય છે પહેલા રૂપેયા ખારસો,
 “ ને સોંપવા તૈયાર છે કમળા તણો સૌ વારસો;

એવું કહીને કાનમાં કેં વાત ધીમેથી કરી,
યુક્તિ પ્રયુક્તિથી હૃદય મામા તણું લીધું હરી. ૧૦૪

“ જો ચાર દહાડા લોક સૌ વાતો કરીને થાકશે,
“ પણ આપણું દારિદ્ર આખા જન્મનું ભાગી જશે;
“ છો ભાઈ ભાભારામના માટે કહું અત્યારથી,
“ આ વાત જશે ખહાર તો મહારા સમી એકે નથો. ૧૦૫

પળવારમાં તે વાતનો સૌ મર્મ હું સમજી ગઈ,
થાશે હરાજી માહરી મનથી વિચાર્યું મહેં તહીં;
આ દુષ્ટ રાક્ષસણી મહને ઉઠે કુવે ઉતારશે,
મુજ તાત કેરા કુળને કાળું કલંક લગાડશે. ૧૦૬

ગુણવંત ઉપર કોપનું કારણ હવે મહેં જાણિયું,
વિજળી તણા ચમકાર પેઠે હૃદય મહારું ચોકિયું;
રે! રે! પિતામાતા જતાં મહારું જગતમાં કો નહી,
આ દુષ્ટના કરથી બચાવા, હાય! મહારું કો નહી. ૧૦૭

આ વાત કે'વા કોઈને, હિમ્મત મહને આવી નહી,
મહારા નસિબમાં દુઃખ તેથી શરમ છોડાઈ નહી;
ગુણવંતને પણ વાત આ કે'વા વખત નવ આવિયો,
ઘરથી નિકળવા ખહાર પૂરો જાપતો મુજ પર થયો. ૧૦૮

જેવી કસાયે ગાય દુષ્ટ કસાઈ કેરા હાથમાં,
તેવી કશા મહારી થઈ મામા તણા આવાસમાં;
હું રાઈને મહા દુઃખમાં રજની દિવસ વિતાવતી,
રે હાય! મહારું શું થશે? એ રીતની ચિન્તા થતી. ૧૦૯

ક્યાંથી હયા જન દુષ્ટને નિજ સ્વાર્થના આવેશમાં,
શ્મનો હરે તે પાપ કરતાં દ્રવ્ય કેરા દોલમાં;
સ્વાર્થી જગતમાં આંધળો તે અન્ય કેં દેખે નહી,
પડદો છવાતાં સ્વાર્થનો પરદુઃખને પેખે નહી. ૧૧૦

મામા દગાયા પાપિણી મામી તણી બહુ ધાકથી,
ને સ્વાર્થના આવેશમાં સૌજન્યને દીધું ત્યજી,
મહારા નસિબના યોગથી મામી તણું ધાર્યું થયું,
મુજ લગ્ન લજસમકેરા પુત્રની સાથે થયું. ૧૧૧

કીધી હરાજી માદ્યરી નાણું નગદ ઉપજાવિયું,
મહારા પિતાના દુઃખને કાળું કલંક લગાડિયું,
મિલકત બધી મુજ તાતની એ દુષ્ટ દૈત્ય ગળી ગયો,
વય અષ્ટનો વરરાય મુજને વારસામાં સોંપિયો. ૧૧૨

આણી ભરંસો લાઇનો સોંપી ગઇ મુજ માવડી,
તહેજે દગો દઇ ખેનના વિશ્વાસ પર મુકી છરી;
જોડી અઘટતી જોડતાં મામે વિચાર નહી કર્યો,
નિજ સ્વાર્થની ખાતર અક્ષળ અવતાર કીધો માદ્યરો. ૧૧૩

છે ગાય ને કન્યા અરિમડાં જ્યાં હોંએ ત્યાં જાય છે,
પરવશ પડેલાં આશિયોનાં જીવન ઝોલાં ખાય છે;
જે તાત કન્યાના ભવિષ્યના સુખને ના ઇચ્છતો,
તે દુષ્ટ કોટી કલ્પ રૌરવ નર્કનો ભોક્તા થતો. ૧૧૪

મહારી અકરી જાંઠગીનો અંક બદલાયો વળી,
મામા તણા ધરથી ઉપાડી સાસરા માંહી ધરી;
મુજ કંથ અષ્ટ વરણ તણો હું વર્ષ પૂરા બારની,
ભુંડા કરમના યોગથી અણબુગલી જોડી બનો. ૧૧૫

સાસુ શ્વસુર આનંદ પામ્યાં નયનથી ન્યાળી મહને,
સૌ જાંઠગીકેરી કમાણીનું સ્વરૂપ ધારી મહને;
મુજ જેવડી નણદી સખીસમ સ્નેહ દર્શાવી રહી,
સ્વામીતણી વસમી દશા મુજને નિહાળીને થઈ. ૧૧૬

સંતાય મુજને દેખતાં વિકાળ વાઘણ શી ગણી,
હું જાઉં ધરમાં કે તુરત તે ખડાર જાયે નીકળી;
નીચું નિહાળી જાય નાસી, દૂરથી દેખી મહને,
અમકેલ અશ્વ સમાન, મુજને દેખતાં વ્યાકુળ બને. ૧૧૭

સહુ અંગ ઉઘાડુ દિસે ખેરે જરા શી પોતડી,
મુખથી વછૂટે લાળ, લાષા સહેજ બોલે તોતડી;
પગમાં રૂપાનાં સાંકળાં, ને ચૂડિયોનું બે હાથમાં,
દરરોજ શેરીમાં રમે સૌ બાળકોનો સાથમાં. ૧૧૮

દહ દોટ ધરમાં આવિને મુજ સાસુને વળગી પડે,
“ઓ મા મહને તે ખીજવે છે.” એમ બોલીને રડે;
એ જોઈને જાઉં બળી, હોળી ઉઠે મુજ અંતરે,
ઓ દુષ્ટ મામા હાય મહારો અફળ ભવ કીધો અરે. ૧૧૯

લાવે નહીં ખાવું પિવું ને ઉંઘ પણ નહીં આવતી,
 નિશ્વાસ નાંખી રોજ નયને નીર હું વરસાવતી;
 હું જાઉં કૂવે કે તળાવે ત્યાં સખી મુજ જેવડી,
 મુજ વરતણી વાતો કરી મુજને ચિડાવે સૌ મળી. ૧૨૦

બોલાય ના મુજથી જરી શરમાઈ મુખ સંતાડતી,
 મનમાંહી મામા મામીને હું શ્રાપ ઝાઝા આપતી;
 જે રીત આંતરડી બળે મ્હારી સખીના બોલથી,
 તે રીત બળજો હૃદય ત્હેનું, આ દશા મ્હારી કરી. ૧૨૧

મ્હારા સમાણી સુંદરી કેલી કરે નિજ કંથથી,
 તે જોઈ મ્હારા હૃદયમાં ઉર્મી પ્રકટતી પ્રેમની;
 પણ તે વિચારો મનવિષે પળમાંડી વિરામી જતા,
 આઘાત થાતો અંતરે અવલોકતાં મ્હારી દશા. ૧૨૨

મુજ નાથ અષ્ટ વરષ તણો દેખું જતાં નિશાળમાં,
 નિશ્વાસ નાખું હું ઘણા રમતો નિહાળી બાળમાં;
 રે ! રે ! વિધાતા વેરીએ આ શું લખ્યું મુજ લાગ્યમાં,
 શાં પાપ મ્હેં પૂર્વે કર્યાં મુજને ઉશેટી આગમાં. ૧૨૩

સાસુ અને નણ્ણદી, મ્હને મીઠી નજરથી ન્યાળતાં,
 મુજને હસાવા હરઘડી વાતો રસિક ઉચ્ચારતાં;
 દિલમાં પ્રકટતી દહાયથી હસવું મ્હને આવે નહીં,
 ઉદાશ અંતઃકરણમાં વાતો રસિક લાવે નહીં. ૧૨૪

દશ દિવસ મ્હારા એ રીતે સસરા તણા ઘરમાં ગયા,
 ગુણવંતના દર્શન વિના, દશ બવ સમા મુજને થયા;

મુગ નાથ અષ્ટ વરસ તણો દેખું જતાં નિશાળમાં,
નિશ્વાસ નાખું હું ઘણા રમતો નિદાળી બાળમાં.

1. The first part of the paper is devoted to the study of the

2. The second part of the paper is devoted to the study of the

3. The third part of the paper is devoted to the study of the

4. The fourth part of the paper is devoted to the study of the

5. The fifth part of the paper is devoted to the study of the

6. The sixth part of the paper is devoted to the study of the

7. The seventh part of the paper is devoted to the study of the

8. The eighth part of the paper is devoted to the study of the

9. The ninth part of the paper is devoted to the study of the

10. The tenth part of the paper is devoted to the study of the

11. The eleventh part of the paper is devoted to the study of the

12. The twelfth part of the paper is devoted to the study of the

13. The thirteenth part of the paper is devoted to the study of the

14. The fourteenth part of the paper is devoted to the study of the

15. The fifteenth part of the paper is devoted to the study of the

16. The sixteenth part of the paper is devoted to the study of the

17. The seventeenth part of the paper is devoted to the study of the

18. The eighteenth part of the paper is devoted to the study of the

19. The nineteenth part of the paper is devoted to the study of the

20. The twentieth part of the paper is devoted to the study of the

ગુણવંત બો મુજને મળે તો કર્મની કશી કહું,
હું એમ ધારી અંતરે ગુણવંતને મળવા ચહું. ૧૨૫
રે ! રે ! દક્ષ આ દેખતાં ગુણવંત પશુ દુખિયો થશે,
અવતાર મહારો અદ્વૈત જાણી નીર નથને આણશે;
પળમાં થતો વિચાર, કે છે શું હવે ગુણવંતથી,
કરવો ઘટે છે દૂર તહેનો ખ્યાલ મહારા ચિત્તથી. ૧૨૬

ગત જન્મના સરખો હવે સંબંધ તહેનો માનવો,
તે સ્પર્શ સરખો ખ્યાલ મહારા મનથીકી વિસારવો;
ગુણવંતને ભૂલી જવા દઉં યત્ન હું કરતી હતી,
ને હૃદયમાં મુજ કંથને હું સ્થાપવા મથતી હતી. ૧૨૭

પશુ ના ભુલાયો અંતરેથી પ્રેમ એ ગુણવંતનો,
જળના તરંગો પેઠ રહી રહીને હૃદયમાં આવતો;
હર વખત તહેની આકૃતિ મુજ નજર આગળ આવતી,
ઘર કામમાં પશુ ચુક, ઝાઝી વાર મહારાથી થતી. ૧૨૮

બહુ વાર ચોખા દાળ લેગાં થઈ જતાં મુજ હાથથી,
બહુ વાર પુંજે ઘર તણો હું લઈ રસોડે નાંખતી;
બહુ વાર બેઠું ઠાલવું જળથી ભરેલા પાત્રમાં.
બહુ વાર વાગે ઠેસ ઘરમાં ચાલતાં મુજ પાંચમાં. ૧૨૯

બહુ વાર ભાન ભૂલી જઈ હું શુન્ય થઈ ઉભી રહું,
હું ક્યાં ફરું છું શું કરું છું તે કશા વિચારી જઈ;
મનમાં સમજતી હું હતી, કે આ મહને ઘટવું નથી,
મનથી પરાયા પુરૂષનું કરવું સ્મરણ ઘટવું નથી. ૧૩૦

જળ જાનહવી સમ જીવન મ્હાડું શુદ્ધ હું મ્હાતી હતી,
 ગુણવંતને કરવા કલાંકિત ઉર ધર્યા ના હતી;
 પણ પ્રેમના બળ આગળે નીતિતણું નવ ચાલતું,
 પરવશ પડેલું હૃદય મ્હાડું હઠ કર નવ માનતું. ૧૩૧

હું બળ કરી સહુ વાર મ્હારો જીવ કમજો રાખતી,
 તોયે સમાધી માહ્યરી ગુણવંતથી લાગી જતી;
 નિર્દોષ બાળા વય વિષે આનંદ કીડા જે કરી,
 તે પ્રેમ સાગરના તરંગો હૃદય ડોલાવે ફરી; ૧૩૨

મુજ મન વિષે ધર્યા હતી ગુણવંતનાં દર્શન તણી,
 શી રીત આવે યોગ એવો એમ હું વિચારતી;
 મુજ મામોંએ ધમકાવિયો તે દિવસ મ્હેં જોયો હતો,
 વળતી થતાં હું કમજ મળવાનો સમય નહિ આવતો. ૧૩૩

કોને કહું આ વારતા શી રીત સંદેશો કહું,
 શી રીત ભેટો થાય તહેનો એમ અંતરથી ચહું;
 અંતરતણેા દ્રમો બધો તે પાસ જૈ ખાસી કરે,
 મ્હાડું જીવન વૃત્તાન્ત તેની સમોપ જઈ કહેવા ચહું. ૧૩૪

મુજ શ્વશુરની પાડોશમાં બે ચાર ઘર બીજાં હતાં.
 મુજ મામિ કેરાં ફાઈ તે પાડોશમાં રહેતાં હતાં;
 ચપળા ફરીને તેમને દશ વર્ષની પુત્રી હતી,
 મુજ પાસ તે હર વખત આવી પ્રેમ પૂરો દાખતી, ૧૩૫

ગુણવંતની શેરીવિષે મોસાળ ચપળાનું હતું,
 તે કારણે તેનું તહાં બહુવાર જવાનું થતું;

મહેં તેહ સાથે ગુપ્ત સંદેશો કહ્યો ગુણવંતને.
મળવા મ્હને એકાંતમાં, સમિસાંજના શિવ મંદિરે. ૧૩૬

મળવા મ્હને ઇચ્છ્યું નહિ કંઈ લોક લજ્જા ના બજે,
નિજ હસ્તથી લખી પત્ર તહેણે પાઠવ્યો મ્હારી કને;
મુજ પાસ આવ્યો પત્ર તે મહેં પ્રેમથી કરમાં ગ્રહ્યો,
ગુણવંતનાં દર્શન સમો અદ્દહાદ અંતરમાં થયો. ૧૩૭

ઘડીવાર દુઃખ ભુલી ગઈ, આનંદ સાગરમાં પડી,
એકાન્ત મળતાં એકલી હું તુરત મેડી પર ચઢી;
લખતાં પડેલાં અશ્રુએ કંઈ અક્ષરો છેકાયલા,
તે જોઈ મ્હારી આંખમાંથી ઓઘ અશ્રુના વહ્યા. ૧૩૮

કોટી છબી ગુણવંતની એ અક્ષરે રમતી હતી,
જાણે મ્હને નીતિતણે ઉપદેશ એ કરતી હતી;
સુવર્ણ સરખાં વાક્ય પંક્તિબદ્ધ ગોઠવિયાં હતાં,
પરિધાન મુજ હૃદયે થવાનાં ચિત્ર ચીતરિયાં હતાં. ૧૩૯

ઉપદેશ અશ્વાસન ભરેલાં વાક્ય એ ગુણવંતનાં,
મુજ હૃદય વીણા વાદ સાથે ગાન કરવા લાગિયાં;
તે સાંભળો સરવે તહમે મુખ પાઠ તહેનો છે મ્હને,
મ્હારા જીવન ગુરૂદેવને નવરાવજો અશ્રુ જળે. ૧૪૦

* * * * *

દુઃખથી પરવશ પડેલી સ્નેહની ઓ વેલડી,
આ પત્ર વાંચીને હવે કરજે સમાપ્તિ સ્નેહની;

જાળે ભુલી અંતરવિષે તું આજથી શુભવંતને,
ના લાગતી એ બાળપણના લાવ ત્હારા અંતરે. ૧૪૧

દેખી દશા ત્હારી દુઝી છું વાત નક્કી માનજે,
તું ધૈર્ય ધારીને સદા હૈયું કંઠણ કરી રાખજે;
જે સાથ બેઠયું જીવન ત્હારું તે હવે નીલાવજે,
બળવાન ઇચ્છા દૈવની છે એમ મનથી માનજે. ૧૪૨

મનથી મ્હને ના ઇચ્છતી એ પ્રાર્થના મ્હારી હવે,
સ્ત્રીધર્મથી ઉલટી વહી બનતી કલાંકિત ના હવે;
જેને વરી તે નાથ ત્હારી જીંદગીનેા સાર છે,
લવસાગરે તુજ દેહરૂપી નાવનેા આધાર છે. ૧૪૩

મુજને હવે તુજ ધર્મનેા બંધુ હૃદયમાં ધારજે,
તું ધર્મની ભગિની બની મુજને સદા સંભાળજે;
સંસારમાં સહુ નારને ભગિની હવેથી મ્હે' ગણી,
શુભવંતકેરા પ્રેમની એ માનજે પ્રેમાંજલી. ૧૪૪

* * * * *

અમૃત સમા ઊપદેશવાળો પત્ર એ શુભવંતનેા,
તે વાંચતાં મુજ નયનથી અશ્રુ પ્રવાહ વહો ધણો;
એ ચાર વેળા વાંચતાં મુખપાઠ વાક્યો થઈ ગયાં,
મુજ હૃદયમાં તે વાક્ય વિધિના લેખ સમ અંકિત થયાં. ૧૪૫

શુભવંત હપર તે પળે અતિ પૂજ્ય ભુદ્ધિ હપજી,
છે ધન્ય બાળસખા રહને મ્હારી સુધારી જીંદગી;

તું આજથી ગુરૂદેવ મહારો, હું હવે શિષ્ય સહ,
ઉપદેશ તહારો અંતરેથી. ના વિચારું હું કદા. ૧૪૬

મુજ માટ તહે સંસારને આપી અરે તિલાંજલી,
તે ના ગમ્યું મુજ અંતરે ઓ સંતના શીરોમણી;
એ કઠણ વ્રત તહારું સખા મુજ હૃદયને વીઠારશે,
મુજ માટ તહે સુખ ત્યાગિયું તેથી મહને ચિન્તા થશે. ૧૪૭

‘જાજે ભુલી અંતર વિષે તું આજથી ગુણવંતને,’
એ વજ સરખાં વાક્ય તહારાં કેમ ના બાળે મહને;
અવિલકત અંતર આપણું તે કેમ ભિન્ન હવે થશે,
જળથી અલગ થાતાં, જરા શું માછલી જીવી શકે ? ૧૪૮

તુજને નિહાળી દૂરથી મુજ હૃદય રિજાવીશ હું,
તુજ ધર્મની ભગિની બની હરનીશ સંભાળીશ હું;
જે સાથ જોડશું જીવન મહારું તેહ નીભાવીશ હું,
મુજ સાથને ઇન્દ્રસ્તણા અવતાર સમ માનીશ હું. ૧૪૯

પણ તુજ ઉપરનો પ્રેમ મહારો ભુપ્ત થાવાને નથી,
સહવાસ તહારો હે સખા ! મનથી ભુલાવાને નથી;
એ રીતના વિધવિધ વિચારો હૃદયમાંથી આવતા,
ગુણવંત ઉપર નિર્વિકારી પ્રેમને દરશાવતા. ૧૫૦

*

*

*

*

વધો સસયનાં વાદળાં પેઠે દિવસ જાતા હતા,
મહારી હસાના રંગ પણ તે સાથ બદલાતા હતા;

સ્વામીતાણું સુખ તો મ્હને તલમાત્ર પણ મળતું નહી,
સાસુ નણ્ણના સંગમાં દિન માહારા જતા વહી. ૧૫૧

એકાન્તમાં હું કંથ સાથે બોલવા ઇચ્છા કરું,
પણ જાય નાશી દૂર, મુજને દેખતાં હું શું કરું;
જે હસ્ત ઝાલું હેતથી તો ચીસ પાડીને રૂવે,
હું શું કરું કોને કહું આ કર્મની કથની હવે. ૧૫૨

આવે સપરમા દિવસ ને આનંદ માણે માનુની,
નિજ સ્વામીની સંગે રમે નવ યૌવના મહારા સમી;
કો નવલ વસ્ત્રાભૂષણ ધારા દેવને મંદિર જતી,
નિજ નાથની વાતો કરી સખી સંગ મુખ મલકાવતી. ૧૫૩

વનિતા વિનોદે બેલડી મળી પ્રેમની વાતો કરે.
મહારા હૃદયમાં તે સમે સંતાપની હોળી બળે;
આ અણુસમજણા નાથ મહારા સમજણા ક્યારે થશે,
ક્યારે મ્હને આનંદના અગ્નિ વિષે નવરાવશે. ૧૫૪

દિન રાત હું સંતાપમાં મહા કષ્ટથી વીતાવતી,
ઉમતા હૃદયના ભાવને મ્હા યત્નથી નીવારતી;
હું શિયળવંતી શુદ્ધ મનની ઉચ્ચ કુળમાં અવતરી,
નિજ સ્વાર્થ સાધી મામીએ દુઃખમય બનાવી જાંદગી. ૧૫૫

*

*

*

*

અંકુશ મુજ સાસું તણો સસરા ઉપર પૂરો હતો,
વરતો સ્વચ્છંદે તે સદા મહા પૂર્ણ યૌવનનો હતો;

સસરા હતા વયવૃદ્ધ ઝાઝુ આંખથી દેખાય ના,
અપમાન મુજ સાસુ કરે પણ તેહને કહેવાય ના. ૧૫૬

છણુકા કરે સાસુ સદા શબ્દો અઘટતા ઉચ્ચરે.
વયવૃદ્ધ મુજ સસરા ખિચારા સહન તે સરવે કરે;
મુજ હૃદયમાં આવે દયા નિર્દોષ એહ વડીલની,
સઘળું નિહાળી હું રહું ઉર બીક બહુ સાસુ તણી. ૧૫૭

પાડોશનાં નરનારને આવે દયા ડાસા પરે,
પણ કર્કશા સાસુતણી ભીતી સરવ મનમાં ધરે;
મુજ નાથને પણ રોજ મારે માર મહારા દેખતાં,
તે જોઈને મહારા નયનમાં નીર નિત્યે આવતાં. ૧૫૮

મુજ સાથ પણ ધીમે ધીમે નિજ સ્વરૂપને પ્રગટાવિયું,
તહાં આ ઉઘાડયું, આ બગાડયું, એમ કહેવા માંડિયું;
હું સર્વ સાંખીને રહું ઉત્તર નહીં આપું કદા,
તોપણ ગમે તે વાંક કાઢી ત્રાસ આપે સર્વદા. ૧૫૯

પ્રત્યક્ષ મુતી કલેશની જાણે વિધાતાએ ઘડી,
હું પુર્વના હૃદૈવથી એ સાસુને પાલે પડી;
જે જન્મથી દુઃખમાં વસ્યુ તેને કદી સુખ હોય ના,
ઘનઘોર અંધારી નિશામાં ચંદ્ર દર્શન હોય ના. ૧૬૦

ત્યાં એક દેવીદાસ નામે દુર્ગુણી સાધુ હતો,
અમ શેરીમાં દરરોજ તે ભોખ માગવાને આવતો;
બહુ મંત્ર જંત્ર અનેક તંત્રો વસિકરણ કરી જાણતો,
ભોળાજનોને ભોળવી તે ગામમાં ફાવી જતો. ૧૬૧

છાપાં તિલક ઝાઝાં કરીને સરીરને શોભાવતો,
કરમાંહિ પહેરે પહેરખા દશ ત્રિશ મળ્યા ધારતો;
રાખે વગી કરતાલ કરમાં કૃષ્ણ કૃષ્ણ કહ્યાં કરે,
આંકેલ સાંઠ સમાન આખા ગમમાં નીત્યે કરે. ૧૬૨

આવી અમારે ઘેર નીત્યે બેસતો ડાસા કને,
હી ! હી ! કરી હસતો ઘણું મુખથી ગમે તેવું લવે;
સંબંધ વિનાનાં ઘણાં વચનો ઉચારે જ્ઞાનનાં,
બહુ ડાળ રાખે સિદ્ધનો બાણે ખપુ વિદ્વાનમાં. ૧૬૩
મુજ સામુની સાથે સદા વચનો વહે વૈરાગ્યનાં,
નાચે કુદે પદ ગાય રાધા કૃષ્ણના શૃંગારનાં;
નાંખે નજર મહારા તરફ કારી બિકારી આંખથી,
હું સર્વ લક્ષણ એહનાં સમજી ગઈ મુજ હૃદયથી. ૧૬૪

આવે વખત બેવખત ઘરમાં એકલી દેખી મહને,
ચેષ્ટા કરે બહુ અંગની કુદ્રષ્ટિએ દેખે મહને;
ઉત્તર નહીં આપું છતાં બેળે મહને બોલાવતો,
ને પ્રસંશા પોતાતણી નીજ મુખથી કરતો હતો. ૧૬૫

હું ચરમની મારી સહુ વચનો કહે તે સાંખતી,
મુજ મન થકી એ હુષને યમદૂત સરખો માનતી;
સામું કને નહી વાત થાયે કંથને હું શું કહું,
હું મૌન ધારી અંતરે એ હુષ બોલે તે સહુ. ૧૬૬

મુજને ક્ષમાવા કારણે મુક્તિ અધીક દુષ્ટે કરી,
હું કેઈ રીતે તેહના કંદાવિયે જાની નહી,

જળમાં કમળ રહે છે સદા પણુ સ્પર્ષ જળનો થાય નહ,
 સતિનું વિમળ મન કેઈ કાળે વિષયમાં લલચાય ના, ૧૬૭
 હું એક દહાડો ઘેરથી સમીસાંજના બેડું લઈ,
 પાડોશની પ્રમદાતણી સંગે કુવે પાણી ગઈ;
 એ લાગ જોઈ દુષ્ટ દેવીદાસ વાંસે આવિયો,
 બે ચાર તહેના દુષ્ટ સાથી સાથ છૂપાઈ રહ્યા ૧૬૮
 હું જળ તણું બેડું ભરી ચાલી કુવેથી જે ઘડી,
 યાશે અમુર એમ જાણી ઝડપ ચાલ્યાની કરી;
 પ્રમદા હતી મુજ સંગમાં તે રહેજ પાછળ રહી ગઈ.
 એ લાગ જોઈ દુષ્ટ દેવીદાસ આવ્યો સજ થઈ. ૧૬૯
 બે બાબુએથી બે જણા આવ્યા અચાનક માર્ગમાં,
 બેડું બિઠાવ્યું માછાડે નાઠા લઈ પળવારમાં;
 જેવી રીતે સીતા સતીનું હરણ કીધું રાવણે,
 તે રીત પાછળથી મ્હને પકડી તરત એ સાધુડે. ૧૭૦
 મુખ દામિયું બહુ બળ કરી તેથી અવાચક હું થઈ,
 અણચિંતવ્યા આ યોગ્યથી શુદ્ધ સરવ મ્હારી ગઈ;
 અદ્ધર ઉઠાવીને મ્હને સંકેત સ્થાને લઈ ગયો,
 મ્હાડે શિયળ સંહારવાં એ દુષ્ટ તરપર થઈ ગયો. ૧૭૧
 મ્હેં સ્મરણ કીધું શ્રીહરીનું શિયળનું રક્ષણ થવા,
 ચાંડિ સ્વરૂપ ધારી ઉભી એ દુષ્ટતે સંહારવા;
 બળહીણ હું પણ એ સમે પ્રભુએ મ્હને બળ આપિયું,
 નહિ પ્રાણની પરવા રહી દ્રઢ નિશ્ચયી હૈયું થયું. ૧૭૨

ઓ દુષ્ટ કુડાં કર્મના કરનાર નીચ નરાધમા,
ધીક્કાર છે શતવાર તુજને પાપકેરા પુતળા;
છે ધીક્ક તહારા લેખને ધીક્કાર લક્ષ્મી તાહારી,
આ કૃત્ય કૂડાં તાહારાં, કયમ સહન કરશે શ્રીહરી, ૧૭૩

આ શબ્દ મહારા સાંભળી હી ! હી ! હસ્યો કામાન્ધ ઓ,
આવ્યાં હવે મુજ લાગમાં શાન્તિ ધરો શ્યામા તહમે;
ખાઓ પૌઓ ધન વાપરો માણો મજા મન માનતી,
આ દાસ ઉપર રે'મની દૃષ્ટિ કરો હે માનુની. ૧૭૪

સાસુ તહમારાં સર્વ રીતે માહારી સેવા કરે,
ને આપ અતડાં રહો તે મહારા હૃદયને ના ગમે,
સ્વામી તહમારો છેક નહાનો, છે તહમે નવયૌવના,
સમજી સદ્ગુણી શાન્ત થઈ મહારી સ્વિકારો યાચના ૧૭૫

એવું કહી ઓ દુષ્ટ ત્યાં મુજને પકડવા આવિયો,
ધુળ ચાટતો પળવારમાં પગના પ્રહારે મહેં કર્યો;
મહે દોટ મુકી તુર્ત ત્યાં નિકળી જવા ઘર બારણે,
ઓ દુષ્ટ પાછળ આવિયો મુજને પકડવા કારણે. ૧૭૬

મહેં જુમ પાડી ધાઓ કોઈ આ સમે ઊગારવા,
આવ્યા અજ્ઞાનક બે જણા તે કામમાં ઉતાવળા;
મહેં જોખખ્યો સુણવંત તહેના ભત્ર સાથે આવિયો,
બાણે અણીના સમયમાં જગનાથ સ્હાય મહુને થયો. ૧૭૭

ગજને બચાવા શાહુથી બાણે પ્રભુ આવી ચઢયા,
બન્ને જણાને દેખતાં કર દુષ્ટના હેઠા પડયા;

ઝાઝી ચઢાવી રીસ ને એ દુષ્ટ વાણી ઉચ્ચે,
 જાઓ તહમારે મારગે જો આશ જીવ્યાની કરી. ૧૭૮
 એવું કહી એ દુષ્ટ મુજને ઝાલવાને આવિયો,
 તે સમય ત્યાં ગુણવંત દેવીદાસને ખાઝી પડ્યો;
 ગુણવંત દેવીદાસ જો ખાઝ્યા કરીને ખાઝરી,
 ગુણવંતના મિત્રે મ્હને છટકી જવા સંજા કરી. ૧૭૯
 મુજ માટ સંકટમાં પડેલાને તજી નિર્દય થઈ,
 ના છુટકે નાહી તહીંથી સાસરે સત્વર ગઈ;
 નવ શ્વાસ માય શરીરમાં, બોલાય ના મુખથી જરી,
 મુજ સાસુની પાસે જઈ, હું ધ્રુશકે રોઈ પડી. ૧૮૦
 સાસુ કહે વહુ શું થયું, તું ક્યારની ક્યાં ગઈ હતી,
 ઝટ બોલ શા માટે રહે, ઉત્તર નથી કયમ આપતી;
 મ્હેં સર્વ મુજ ઉપર વિતેલું અથ ઇતી માંડી કહ્યું,
 તે સાંભળી સાસુતણું મુખ કોધથી રાતું થયું. ૧૮૧
 લાગી મ્હને ધમકાવવા, શખ્દો વઢી અણુછાજતા,
 શું છેતરે છે તું મ્હને દુર્ગુણ જણાવી સંતના ?
 એ દેવના અવતાર જેવા સંતને દોષિત કરે,
 થઈ આજ કાલતણી મ્હને ઉડાવવા કિંમત ધરે. ૧૮૨
 જો નેવનાં નીર મોલે બાયે, પશ્ચિમે ઉગે સૂર્ય,
 આવે શિતળતા અગ્નિમાં, ઉલટી વહે કંદી જાનહવી;
 બનવું અશક્ય બને કદી, પણ વાત એહ મનાય ના,
 મહારાજ દેવીદાસ તેહ વિકારને વશ થાય ના. ૧૮૩

હેં કૃત્યે કેં કૃદ્ કૃત્યું તે મુગ્ધી છૂપાવવા,
મનથી મહે એ સંતને શિર સર્વ ઢાળી પાડવા;
એવાં વહીને વેણુ ઝાઝાં ગામરી મુજને કરી,
ખાલી થકી નહિ કાંધ હું, મેં મૌનવૃત્તિ આદરી. ૧૮૪

રે! રે! પ્રભુ હું શું કરે સાચું કહું જુહું થયું,
જ્યાં વહાર ત્યાંથી ધાડ આવી ઝેર અમૃતનું થયું;
મુજને ખચાવી દુષ્ટ કરથી, વહારીને શિર આપદા,
એ ધર્મ બંધુના ઉપર આવી હશે શી આપદા. ૧૮૫

ક્યાં દુષ્ટ દેવીદાસ એ મદમસ્ત હસ્તીનાં સમો,
સામો અરે ગુણવંત ક્યાં કોમળ અને કૃષ અંગનો;
રે હાય! મહારે માટ એના જીવનની હાની થશે,
એ દુષ્ટ એના અંગને મરડી મચરડી નાંખશે. ૧૮૬

નજરે નિરખવાનો સમય આવ્યો છતાં એજે ગયો,
નિરભાગિણી હું નાસ્ના કરમે દુખી તેતો થયો;
એ રીતના કરતાં વિચારો રાત સૌ વીતી ગઇ,
દિન ઊગતાં સહુ ગામમાં ચરચા અધિક મહારી થઇ. ૧૮૭

મહારા સંબંધે સાધુડે સૌને જુહું સમજાવિશું,
પોતાતાણું જે કૃત્ય કાળુ તે સરવ છૂપાવિશું;
મુજ સાસુ પાસે આવીને વાતો બનાવીને કરી,
“ નજરો નજર મહેં આજ દેખી, દુષ્ટતા વહુ અરતણી. ૧૮૮

“ ગુણવંત સાથે સાંજના તે એકલી જાતી હતી,
“ તે ના ખમાયું મુજથકી માટે કરી રોકી હતી;

“ કીધું ઘણું અપમાન મહારું શબ્દ અણુઘટતા વહી,
 “ છે બાળબુદ્ધિ એમ બાણી મહેં સહન શક્તી ધરી. ૧૮૯
 “ ગુણવંત સાથે મિત્ર તહેનો એક આવેલો હતો,
 “ તે એ જણે મળીને મહને ત્યાં માર જાઓ મારીયો;
 “ થાતી અનીલી ટાળવા હું ફરજ સમનેજી ગયો,
 “ તો ધરમ કરતાં ધાડ આવી, લાલ એ મુજને થયો. ૧૯૦

આ સાંભળીને વાત જાઝી રીસ સામુએ કરો,
 મહારા ઉપર વિકાળ વાઘણ પેડ તે તુટી પડી;
 એ દુષ્ટ રંડા કેમ મુખથી વાત તહેં જુઠી કરી,
 તહારું છુપાવા કૃત્ય કાળ વાત કેવી ગોઠવી. ૧૯૧
 ચોરી કરીને ચોર દંડે જેમ ચોકીદારને,
 તેવો કયો તહેં તાલ પણ નવ પાપ નો ઢાંકયું રહે;
 અપવાદ જુઠો ઈશ જેવા સંતને શીર ધરી,
 લોખી ગણી મુજને ખરે ઊડાવવા યુક્તિ કરી. ૧૯૨

આવું વહી મુજ પાસથી છલકો કેરી ઘરમાં ગઈ,
 તે સમયથી સૌ રીતથી મહારી દશા માઠી થઈ;
 સૌ લોકમાં મહારા સંજાંધે આળ અણુઘટતાં ધરી,
 મહારી અને ગુણવંતની બહુ રીત વાતો ગોઠવી. ૧૯૩

મુજ કંથને ગુણવંતનું ઢઈ નામને સંલેરિયો,
 જુઠું બસવી કાન મુજને મારવા ઉશ્કેરિયો;
 એ અણુસમજણા નાથ મહારા માતની વાતો મુઝી,
 બહુ દુઃખ દેવા લાગિયા બાલિચારીણી મુજને ગણી. ૧૯૪

*

*

*

*

દરકાર મહારા દેહની તલભાર મુજને ના હતી,
પણ એક ચિન્તા નિત્ય મહારા હૃદયને વીદારતી;
મુજ કારણે ગુણવંત ઉપર આજ બુદ્ધિ આવતું,
તેથી હૃદય મહારે સદા સંતાપથી બળતું હતું. ૧૮૫

જેણે અરે મુજ કારણે સંસારની હોળી કરી,
જેણે મુને ઉપદેશ આપી સત્ય પંથે દોરવી;
જે ધર્મનો અવતાર પારાવાર સૌ સદ્ગુણનો,
તે હું અસાગી નારના કરમે વગોવાયો ઘણો. ૧૮૬

હું પ્રાર્થના કરતી પ્રભુ તું સત્યનો આધાર છું,
આથી અધિક સંકટ પડે તે સાંખવા તૈયાર છું;
પણ શિયળ મહારે હે હરિ તું સર્વદા નીસાવજે,
આ દીન દાસીને સદા તું સહનશક્તિ આપજે. ૧૮૭

હું દોઢલા દિન માહ્યરા મહા દુઃખમાં વીતાવતી,
મુજ નાથને ઇશ્વરતણા અવતાર સરખા માનતી;
એકાન્તમાં કરી પ્રાર્થના હું સત્ય વાત જણાવતી,
મહારા ભત્રીજની વારતા હું તેમને સમજાવતી. ૧૮૮

પણ માતની શીખામણે બહુ માર મુજને મારતા,
ને વજ સરખાં વાક્યથી મહારા હૃદયને બાળતા;
ઠરવા તણું નહિ કામ મહારે ક્યાં જઈ કોને કહું,
દિન રાત કાઢું રોઈને હું સંકટો સરવે સહું. ૧૮૯

મુજ સ્વસુર સવળું સાંભળે મહારા વિતકની વારતા,
હું શિયળવંતી શુદ્ધ મનની તેહ પોતે જાણતા;
મહારા ઉપરનો ત્રાસ દેખી હુઃખ ડોસાને થતું,
પણ પાપિણી પિશાચણી આગળ કશું નવ ચાલતું. ૨૦૦

મુજ નાથને પણ હું કદી નિર્દોષ મનથી લાગતી,
પણ માત પાસે બોલવા હીંમત જરા નહીં ચાલતી;
નણદી નઠારી વેણ વસમાં વદનથી વરસાવતી,
નિજ ભાઈને લંભેરવામાં તે કસર નહિ રાખતી. ૨૦૧

દિન રાત હું અંતઃકરણમાં ધૈર્યનું બળ ધારતી,
સાસુ નણદને સાધુના હક્કા હઠાવી રાખતી;
સંકટતણે શિર પહાઠ તુડ્યો, જીલમમાં જકડઈ રહી,
હું મૌન્ય ધારી સર્વ સંકટ શિર ઉપર ધારી રહી. ૨૦૨

*

*

*

*

દિન એક હું ઘરકામથી થઈ મુક્ત ને બેઠી હતી,
સાસુ નણદ નહિ ઘર વિષે તેથી જરા શાન્તિ હતી;
તે સમય અપળાએ મહેને ત્યાં પત્ર કરમાં આપિયો,
દેખી હૃદય સમજી ગયું કે પત્ર આ ગુણવંતનો. ૨૦૩

તાપે તપેલા પ્રાણીને જ્યમ વૃક્ષનો છાંયો મળે,
તરસે મુકાતા કંઠમાં જ્યમ બુંદ અમૃતનું પડે,
જે રીત ગાઢા તિમિરમાંહી સહેજ અમકે આગિયો;
દારૂણ દુઃખમાં પત્ર તેવી રીત મુજને લાગિયો. ૨૦૪

અશ્રુ જળે નવરાવિયો એકાન્તમાં એ પત્રને,
આતુર થઈ ઉકેલિયો લયથી ધડકતા અંતરે;
તેમાં લખેલાં શ્રાવ્ય શ્રાવ્ય તીરના સરખાં હૃદે,
તે પત્રનો સારાંશ સરવે સાંઝળો શ્રોતા તમે. ૨૦૫

*

*

*

*

હે જાળમાં જકડાયેલી હરિણી સમી હતભાગિની,
દુખમાં ત્હને સંતાપવા લખતાં ધ્રુવે છે લેખિની;
હું નિષ્કર્યો અંગાર પુજ સૌભાગ્યતરને ખાળવા,
હીધાં ત્હને બહુ દુઃખ મ્હેં ત્હેની ફરી યાચું ક્ષમા. ૨૦૬

દૂરથી નિહાળી દુઃખ ત્હારું સહન થઈ શકતું નથી,
માટે હવે કરવા સમાપ્તિ ચાહું છું સંસારની;
તુજને ખરેખર દુઃખનો દેનાર જગમાં હુંજ છું,
ત્હેં સહન કરિયું દુઃખ સરવે અડગ મનની તુંજ છું. ૨૦૭

મનથી હવે સંસાર આ નિઃસાર મુજને લાગતો,
તુજને દુખી નીહાળવા હું હૃદયથી ના ઇચ્છતો;
માટે હૃદય તેડી જશે ત્યાં એકલો હું બાકી છું,
આ જગતની જાંજાળની કરવા સમાપ્તિ ચાહું છું. ૨૦૮

તું દુઃખથી ડરતી નહીં અન્તે વિજય ત્હારો થશે,
ત્હારા ઉપરનું શાસ્ત્ર પ્રજામાંકિ વિખરતું જશે;
તુજ પ્રાણથી મધ્ય સિંચાળને મેંધું મણી સંભાળને,
મનથી સહને માટે તું મુશ્વંતને મુઠી જાશે. ૨૦૯

*

*

*

*

હિંમથી બળેલી પશ્ચિનીપર વજનો ફટકો પડે,
તેવી રીતે એ પત્ર વાંચી દુઃખ વ્યાપ્યું અંતરે;
હિણ્નમાગિની હું નાર શાને જન્મી આ સંસારમાં,
સુખની ઘડી નવ સાંપડી દુખરૂપ આ સંસારમાં. ૨૧૦

નાની વયે માતા પિતા મુજને તણ ચાલ્યાં ગયાં,
મામા અને મામી કરમના દોષથી વૈરી થયાં;
સાસુ નણદ સ્વામી તણે મન હું ઠરી વ્યભિચારિણી,
મનથી પવિત્ર રહી છતાં જગમાં ગણાઈ જરિણી. ૨૧૧

હત્તભાગિની હું નારથી ગુણવંત પણ દુખિયો થયો,
સંસારની હોળી કરી ધરખાર ત્યાગીને ગયો;
આથી અધિક શું દુઃખ લોગવવું હજી બાકી હશે,
મ્હારી અકારી જીંદગીનો અંત ક્યારે આવશે. ૨૧૨

બહુ બળ કરી સાસુ મ્હને કરવા ચહે વ્યભિચારિણી,
મુજ રૂપ યૌવનના વડે કરવા કમાણી પાપિણી;
રે! દુષ્ટ દેવીદાસ બુખ્યા વાઘ સરખો ભાસતો,
મ્હારા શિયળનો ક્વંસ કરવા માટ તલપાં મારતો. ૨૧૩

જેવી ફસાઈ હોય હરિણી વાઘના ટોળા વિષે,
તેથી અધિક ભયથી ભરેલી જીંદગી મ્હારી દિસે;
મુજ શિયળને સંભાળવા હું કયાં જઈ ને શું કરું,
કરવા તણું નહિ ઠામ મ્હારે તો પછી કયાં જઈ ઠરું. ૨૧૪

કીધા વિચાર અપાર પણ આધાર કંઈ દેખ્યો નહી,
કરવા સમાપ્તિ દેહની મનથી વિચાર્યું મહેં તહીં;
વાળુ કર્યા વિણુ રાત્રિએ મેડી ઉપર સૂતી જઈ,
મનથી બ્યથાથી લેશ પણ નિદ્રા મહને આવી નહિ. ૨૧૫

મુજથી રૌંસાઇ નાથ મહારા દૂર જઈ સૂતા હતા,
જે ઘોરવાના ઘોષથી મેડી ગળવી મુકતા;
મુજ દુઃખ પેઠે સર્વ ઠામે તિમિર પ્રસરેલું હતું,
નિર્જન અરણ્ય સમુ સકળ આ જગત મુજને લાગતું. ૨૧૬

ગહુ દૂર કેં કેં વાર ભસતાં શ્વાનના શબ્દો થતા,
ભેદી તિમિર તે શબ્દ મહારા કાનમાંહી વાગતા;
વળી દુષ્ટ તસ્કર જાતથી જન વર્ગને ચેતાવવા,
શેરી તણે નાકે થતા ટઉકાર ચોકીદારના. ૨૧૭

મુજ હૃદયમાંહિ વિચારના ઉઠે તરંગો રહી રહી,
દુખ સર્વની કરવા સમાપ્તી ધારતી અંતર મહીં;
મનથી કરી નિશ્ચય પછી ઉઠી પથારી ત્યાગીને,
ચાલી ધિમે પગલે, પતિને પાય દૂરથી લાગીને. ૨૧૮

હું ક્યાં જઉં છું આ પળે, મનથી વિચાર્યું ના હતું,
દુખથી દબાયેલા હૃદયમાં ભાન મુજને ના હતું;
હું નીકળી ઘર ખડાર તો રાત્રી ભયાનક લાગતી,
અંધાર ઘોર ગુફા વિષે હું એકલી જાણે ઉભી. ૨૧૯

આકાશમાંહી તારલા દુર્જન સમા દિસતા હતા,
દુખિણી મહને દેખ્યા છતાં ગગને ચડી હસતા હતા;

પાછી નજર કીધા વિના હું પેળને નાકે ગઈ,
 દેખી ભયાનક દુઃખ મહારું, બીક પણ નાશી ગઈ. ૨૨૦
 દિલમાં ડર્યા વિણ નીકળી દરકાર છોડી દેહની,
 ઘાડા તિમિરમાં ઘોર વનમાં એકલી પથે પડી;
 આજે બપોરે આંહી આવી માર્ગનાં દુખ ભોગવી,
 હું અન્ન જળને ઉઘવું ત્રણ દિવસથી પામી નથી. ૨૨૧

મનહર નિહાળી રૂપ શ્રીરણુછોડનાં દર્શન કર્યા,
 વિનવી પ્રમુના ચરણમાં મુજ દુઃખ નિવેદન કર્યા;
 મહેં માફ માગી નાથની તન ત્યાગવાના વાંકની,
 હું ગોમતીને તીર નિર્જન સ્થાન શોધીને ગઈ. ૨૨૨

તે ઠામમાં અણચિંતવ્યે આ ભાઈનો ભેટો થયો,
 દુખપૂર્ણ મહારા દેહનો થાતાં નિપાત બચાવિયો;
 કહી આત્મકથની આટલી તરૂણી અવાચક તે થઈ,
 દુખની અને ભુખની વ્યથાના ભારથી ધરણી ઢળી. ૨૨૩

કરૂણાજનક આ વારતા સૌ સાંભળી દુખિયાં થયાં,
 તે નારનાં નિર્દય સગાંને શ્રાપ દેવા લાગિયાં;
 અશ્રુ ભરેલી આંખથી સરવે ગયાં નિજ મંદિરે,
 મહેં શાન્તવના તહેની કરી વાળુ કરાવ્યું મહા બળે. ૨૨૪

*

*

*

*

ઓ હિન્દમાં ઉત્તમ મનાતી જ્ઞાતિના અગ્રેસરો,
 આ સુંદરીના કર્મની કથની જરા ચિત્તે ધરો;

પાપાણનાં અંતર તમારાં હોય તો પણ પીગળે,
 દોલમાં ઢયાની લાગણી ના હોય પણ હૈયું બળે. ૨૨૫
 વિકાળ હિંસક પ્રાણીયો પણ સંતતીને ચ્હાય છે,
 પણ માનવી નિર્દય બની નિજ સંતતીને ખાય છે;
 પાળેલ પ્રાણીને કદી કુર ખાટકી પણ ના હણે,
 પણ દુષ્ટ માગાપો હણે નિજ પેટના સંતાનને. ૨૨૬
 નિજ હસ્ત વાવી વેલડી જળ પાઇને પોષણ કર્યું,
 સુખંકર બનાવી છાંય રવિના તાપથી રક્ષણ કર્યું;
 વિધ વિધ પ્રકારે વિલસતાં વૃક્ષે વિંટાવા તે ગઈ,
 નિર્દય બની એ વેલડીને ઝાંખરે ઝીકી જઈ. ૨૨૭
 બાળા મનોહર વેલડી આ વિશ્વરૂપી બાગની,
 માતા પિતાના હસ્તથી પોષણ થતાં પ્રપ્રુક્તિત બની;
 xસહકાર સમ ગુણવાન સંગે વીંટવા લાયક થઈ,
 નિર્દય બની માતાપિતાએ ઝાંખરે ઝીકી જઈ. ૨૨૮
 સ્વાર્થી પિતા માતા સુતાના હાતને જોતાં નથી,
 તે દાસ પૈસાનાં બની ગુણ દોષ કંઈ જોતાં નથી;
 કંઈ કાગ કોટે રત્નમાળા એ રીતે બંધાય છે,
 લાખો બિચારી બાળિકાઓ દુઃખ માંહિ દટાય છે. ૨૨૯
 થૈ લોભને વશ પાપિયો પ્રીતે હરાજી તે કરે,
 આપે વધારે દામ તહેને હસ્ત એ કન્યા ધરે;
 વય વૃદ્ધ બાળક રોગી કે, કો કુટિલને કર જાય છે,
 કન્યા કનકની પુતળીનો જન્મ એજે જાય છે. ૨૩૦

કુળવાન કેં નિજ કુળતણા અભિમાનમાં અંધા બની,
નિજ પુત્રોને જઈ ઝીકતા સો હાથના ખાડા મડી;
હોયે મુરખ વ્યસની જુગારી તહોય ચિત્તે રૂઢાય છે,
ખિલતી કળી સમ બાળિકાનું જીવન નિષ્કળ થાય છે. ૨૩૧

રૂપે રૂડા ગુણવાન સદ્વિદ્યા ભણેલા રંકને,
કન્યા તણાં માતા પિતા કુળહિણુ ગણતાં તેહને;
દુર્ગુણતણા ભંડાર પૈસાદાર ને ચિત્ત રૂઢાયછે,
નિર્દોષ ગુણિયલ બાળિકા દુખમાં દટાઈ જાય છે. ૨૩૨

માટે વિચારો બંધુઓ મનમાંહિ સારાસારને,
અર્પો સુતાને યોગ્ય વરથી સુધરવા સંસારને;
તો દિન દિને ભારત ભૂમિમાં ધર્મનું બળ વાધશે,
અંતઃકરણની આશિષો બાળા સદા વરસાવશે. ૨૩૩

આ કમનસૌમ તરણીતણો ઇતિહાસ બાકી છે ઘણો,
તે માંહીથી મહેં ક્રૂર થોડો ભાગ આજ પ્રગટ કર્યો;
ઉત્તર અવસ્થા તેહની કેા સમય પ્રગટાવીશ હું,
આજે સમય રોક્યો ઘણો માટે હવે માફી ચહું. ૨૩૪

સમાપ્ત.

સનમની શોધ.

અમે અલમસ્ત આનંદી ! સનમને શોધતા ફરીએ;
 સ્વચ્છંદે મા'લીએ જ્યાં ત્યાં ! ડરાવ્યા ના કદી ડરીએ.
 મહિરા ઇશકને રંગે ! બની રાગી થશું રાજ;
 અમારા જન માલોની ! થતી છે આથી હરાજ.
 પડી ના પ્રાણની પરવા ! અણુ પરવા સનમ પાખી;
 લલે ને જાખ મારે છે ! પુંઠે દુનિયા અરે આખી.
 અમિરો શા' અમિનો કે ! લલે હો મહાત્મા મોટા;
 લલે કવિ કેવિદો સજ્જન ! અમારે મન બધા ખોટા.
 પરમહંસ બાલ યોગિ કે ! લલે મુલ્લા લલે કાજ;
 મહદ જ્ઞાની ગણાતા તે ! અમારે મન મૂળા લાજ.
 સનમના માર્ગમાં કાંટા, લલે બોતી બધી આલમ;
 ઉઠુંધી આફતો અમને, જવાની બુદ્ધિયો માલમ.
 ક્ષણ અપવાદ આલમનો સનમ સંગે અચ્યુતાનંદ;
 કથિર લોલે કનક ત્યાગી ! તજીશું ના સનમ સંબંધ.
 સનમના સુત્રથી બાંધ્યા ! અમારા પ્રાણના તંતુઓ;
 અણુ રકતે લખેલું છે ! ઉકલી જો જીગર જોશો.
 તપાસી મૂળ તત્ત્વોને ! ઇશકના રાહે ઉતરજો;
 અમારા વાદે વા'નારા ! વગર સમજ્યે રડી રાશો.

કાસરવાળા,

નિસ્તેજ ઝૂપડી.

ગઝલ (લૈરવી.)

પકવાનના લોભી તમે, લટકો બિખી પરધર ભલે;
 સુકી છતાં પણ ભાખરી, ધરની મીઠી મુજને ગમે.
 બુધ્ધ બાધ ચંબેલી વિષે, મીઠી મઝા તમને મળે;
 કાંટા ભર્યું પણ પુષ્પ એ, શુભાળનું મુજને ગમે.
 પ્રમાદથી પોઢો તમે, મશરૂ તણી શર્યા વિષે;
 ઉજાગરે આનંદ, કંથા ધામળી મુજને ગમે.
 માખણ ઘસી મેળવો, મોટા તમે ખેતામને;
 લુખી છતાં સહેજે મળે, એ નામના મુજને ગમે.
 અન્ય દેવની ઉપાસના, તમને ભલે સુખ શાન્તિ દે;
 પણ મોક્ષદાયિ સેવના, માતા તણી મુજને ગમે.
 પરની હવેલી ભવ્ય તે, પરિસ્તાન સમ માનો તમે;
 દીન ઝૂપડી છોટાતણી, નિસ્તેજ પણ મુજને ગમે.

સચિત્ર.

સચિત્ર.

કમનસીબ કમળા.

કીમત રૂ. ૮-૪-૦ પોષ્ટેજ ભુદું.

અંસીધરને !

જગતના ટેકરે રહીને, મધુરા સૂર આલાપી,
 બળવી બાંસરી તહેતો, અરે ઓ બાંસુરીવાળા !
 મીનોઈ ગીતડાં ગાયો, ખુદાઈની દુવાઈનાં;
 જહાંપર રહેમ લાવી તું, અરે ઓ બાંસુરીવાળા !
 ખુદાઈની ખરી બેતો, બીયાબામાં ફરી લવતો;
 અનલહુક્ક બાંગ પુકારી, અરે ઓ બાંસુરીવાળા !
 શરાબે ઇશકના જામે, છીનાવીને દઈ ઢોળી;
 સુધાનાં જામ પાવાડયાં, અરે ઓ બાંસુરીવાળા !
 ખરાબે લાઘતી કિશતી, બચાવી આવીને તહેતો;
 ખુદાથી ખુદ મીલાવીને, અરે ઓ બાંસુરીવાળા !
 શુંબરવ તહેં કીધો ગેબી, અયે આલમતણા નેતા !
 બિકેલી તહેં ઘણી શુંજે, અરે ઓ બાંસુરીવાળા !
 વનોની રમ્ય કુંજેમાં, અને આલમ તણી ગઢીએ;
 ખુદાના ઇદમ તું ટહુકયો, અરે ઓ બાંસુરીવાળા !
 અયે પારથ તણા સાથી, જહાંના પારથી સાચા !
 અમારો પારથી બનજે, અરે ઓ બાંસુરીવાળા !

રૈનારાંને !

અયે આલમતણા લોકો ! રડો છો વ્યર્થ આ શાને ?
 બુદ્ધાઈ જીન્દગી ભરની, તહમો નીચે હું અશ્માને.
 અમારી જીન્દગી સુધી, તહમોને ના હતી પરવા;
 હવે નાહક બધાં આવી, ભીંજવો ખાક શું કરવા ?
 હમારા વસ્ત્રના જામો, તહમોને જહેર સમ લાગ્યા;
 હમારા ખુનના જામો, ભરી પીતાં નહિં થાક્યા.
 સુની ભરમો અમારી એ, સ્મશાને છો પડી રહેતી;
 ઉઠે આલમ બધામાં છો, નહિ તહમને હવે નડતી.
 હતો સમજન્ધ જ્યહાં સુધી, હતી આ દેહ માયાવી;
 હવે સમજન્ધ એ છૂટયો, છૂટયો સંસાર માયાવી.
 પુર્યુંતું પીંજરે પંખી, જીગર કચરી બિચારાનું;
 તુટ્યું એ પીંજરું તૂટ્યું, રઝગવાને બિચામાને.
 મુકદ્દરમાં હતું તેવું, બન્યું ના, ના હવે રડશે;
 તહમારી ખોટી બાજીથી, હવે ના, ના કદિ ઠગશે.
 હવે ના વેરશે પુખ્તો, અમારી કબ્રપર આવી;
 હવે ના સારશે અશ્રુ, અમારી ખાકપર આવી.

વિદાય.

ગઝલ.

હવે ના રોકશો બાપુ ! હવે ના શોધશો બાપુ !
 ન અશ્રુ સારશો બાપુ ! અમે જાશું અમે જાશું.
 તહમારા શુન્ય સંસારે, હવે ના પ્રેમ કાંઈ છે;
 રહેવું પ્રેમવીણુ શાને ? અમે જાશું અમે જાશું.
 હવે ના ખેંચશો આંખો, ગમનની મુજ દિશાએ;
 હવે ના બાળશો કો'દિ, અમે જાશું અમે જાશું.
 ભલે રોજો, ભલે રોજો, હૃદય હલકું થવા દેજો;
 અમોને વિસરી જાજો, અમે જાશું અમે જાશું.
 સગાં સંસારનાં સર્વે, તહમારાં લુછશે અશ્રુ;
 અને વળી સુખડાં દેશે, અમે જાશું અમે જાશું.
 નવામાં લીન તો થઈને, જુનું સર્વ વિસારીને;
 દુઃખી પ્રીટી સુખી થાજો, અમે જાશું અમે જાશું.
 હતું આ કુમળું હૈયું, હતાં આ પ્રેમીલાં નેત્રો;
 હવે થાક્યાં હૃદય નેત્રો, અમે જાશું અમે જાશું.
 હવે સંસારની કુંજો, ભરેલી દુઃખથી ભાસે;
 વનોની રમ્ય કુંજોમાં, હવે જાશું હવે જાશું.
 જઈ ગંગા તણે તીરે, મહુલિ ખાંધશું હાવાં;
 ખુદાનાં ગીતડાં ગાવા, હવે જાશું હવે જાશું.
 ગીરિની કુહરો માંહિ, ખિછાવીશું લીલા રૂડી;
 ગળવાને ગઁહર બધી એ, હવે જાશું હવે જાશું,

સરિતાનાં મૃદુ ગાનો, મધુરા પંખિના નાદો;
ખુદાના સાદને સુણવા, હવે જાશું હવે જાશું.

ભાવિચક.

ગઝલ.

આજે હશે તરૂં વાટિકા, જંગલ થઈ કાલે જશે,
સુંદર સલિલ સરિતા વહે જ્યાં, કાલ ત્યાં ધૂળ ઉડશે;
હય ગજ તણા ખોંખારને, ઘોંઘાટ જ્યાં સેવક તણા,
ખીજે દીને થઈ પાય પ્યાદલ, કૌંખ તો માગે ઘણા.
સંસારકેરા ચક્રની, ના ખખર કોઈને પડે,
શું નિરખીયું, નિહાળીયું, તે ગુહ્ય ચાવી ના જડે;
રાક્ષસ સમાન કરાલ કાળની, ફાળનો લય છે જહીં,
શા માટ છોડી ઉચાટને, શૂલ વાટને કરતા નહીં?
આખર થવું છે ખાક, કે માટી મહીં મળીં જાવું છે,
છે રાહ છેલ્લી સર્વ કાજે, મૃત્યુ તો નિર્માયું છે;
અલિમાન છોડી દ્રષ્ટિ જોડી, ઈશ સાથે કાં તમે ?
લેતા નથી જે રાહ સીધો, દુઃખ ટળે પ્રભુને ગમે.
સુમાર્ગમાં ચાલે અહિં, પ્રભુદાર તહેને સુખ છે,
કુમાર્ગ પથમાં વિચરેથી, અહીં તહીં અતી દુઃખ છે;
હે ! આર્ય બંધુ ! આર્ય દેશે, ઉફલવે અતિ શ્રેય જે,
તે લાલ સ્વર્ગીય સુખ તણે ને ઈશકૃપા પામે તહે.

અમર આશા.

ગઝલ-લૈરવી.

કંઈ લાખો નિરાશામાં અમર આશા છુપાઈ છે !
 ખફા ખંજર સનમનામાં રહમ ઉડી લપાઈ છે !-કંઈં
 બુદ્ધાઈ જીંદગી ભરની કરી રો રો બધી કાઢી,
 રહી ગઈ વસ્લની આશા, અગર ગરદન કપાઈ છે-કંઈં
 ઘડી ના વસ્લની આવી, સનમ પણ છેતરી ચાલી,
 હજારો રાત વાતોમાં, ગમાવી એ કમાઈ છે-કંઈં
 અખમ દુનીયાં ઝગાનેના, મુસીબત ખોડનાં ખંજર,
 કતલમાં એ કદમખોસી, ઉપર કયામત ખુદાઈ છે-કંઈં
 શમા પર બય પરવાના, મરે શીરી ઉપર ફરહાદ,
 અગમ ગમની ખરાબીમાં મહેદારી લુટાઈ છે-કંઈં
 અહરતું નામ લે શોધી, તુરવ પી લે ખુશીથી તું,
 સનમના હાથની છેલી હકીકતની રક્ષાઈ છે-કંઈં
 સદા દિલના તડપવામાં સનમની રાહ રોશન છે,
 તડપતે તૂટતાં અંદર ખડી માશુક સાંધ છે-કંઈં
 ચમનમાં આવીને ઉભો ગુલોપર આફરી થઈ તું,
 ગુલોના ખારથી બચતાં બદનગુલને નવાઈ છે-કંઈં
 હજારો ઓલીયા મુરશિદ ગયા માશૂકમાં ફૂલી,
 ન ફૂલ્યા તે મુવા એવી કલામો સખત ગાઈ છે-કંઈં

કીસ્મત !

ભેરવી-ગઝલ.

- કહીં તું બય છે દોરી દગાખાળ કરી કીસ્મત !
 ભરોસે તેં લઇ શાને ? આ હરરાળ કરી કીસ્મત. ૧
- થવા નિજરૂપ દુનિયામાં ઉતરવાનું ભર્યું કીસ્મત !
 કરી તુજપર રંબડી લપેટી ઘા કરે કીસ્મત. ૨
- ચલાવી પુષ્પમાલા પર નીચે સપોં ભર્યા કીસ્મત !
 સનમ્ દીઠારમાં નાખી પલક જુદાઈની કીસ્મત. ૩
- લગાડી કાર્ય કારણની ખરાબર સાંકળો કીસ્મત !
 ભરાવ્યા ત્યાં શી રીતે તે ઉલટના આંકડા કીસ્મત. ૪
- પિછાની બે અને બેને કહીને ચાર હે કીસ્મત !
 લખાવ્યા હાથથી શાને ! તેં બે ને એક આ કીસ્મત. ૫
- ગણી માફ વળી માફ ભર્યું દિલ પ્રેમથી કીસ્મત !
 તથાપિ ત્યાં ભર્યું શાને ? શી રીતે ? ઝેર તે કીસ્મત. ૬
- ધરી આશા તણો પાયો ચલાવી તે ઉપર કીસ્મત !
 કહીં ? ક્યારે ? લીધો તાણી એ પાયો તે અરે કીસ્મત. ૭
- મૂકાવી ને મીઠે ખોળે ભરોસે શીશ હે કીસ્મત !
 કપાવી શી રીતે ગરદન વહે ના ખુન પણ કીસ્મત. ૮
- ઉઠાવી અસ્તિથી દિલને લગાડ્યું નાસ્તિમાં કીસ્મત !
 દરદદિલ રોવું ત્યાં એ તેં વગોવાવું ભર્યું કીસ્મત. ૯
- વહે આંખો ગળી ધારે-ધ્રુવે દિલ દાગને કીસ્મત !
 ખુદાઈની મીઠાઈમાં ભરી ખારાઈ ક્યાં કીસ્મત. ૧૦

મુંડાવી કે રંગાવીને કરાવ્યો ત્યાગ તેં કીસ્મત !
 તથાપિ ત્યાં બઝાડી શી ! ઉપાધિ એવડી કીસ્મત. ૧૧
 મુખે અદ્વૈત ઉચ્ચારી લહી મનથી પૂરું કીસ્મત !
 કવિતા આ બકાવાનું કર્યું શેં દ્વૈત તેં કીસ્મત. ૧૨
 કહીં કહીં આ દગાબાજી કરે હા ના તું શું કીસ્મત !
 મને માલીકના કાને પડે લાણુકાર ત્યાં કીસ્મત. ૧૩
 રમાડયો આ દગાબાજી વિષે બહુ છું ખુશી કીસ્મત !
 મળ્યો માલીક વેચાયો, કરી લે ચાહે તે કીસ્મત. ૧૪

મરહુમ પ્રો મણિલાલ નભુભાઈ દિવેદી. જી એ.

બોધ.

ગઝલ.

ગુબારે જે શિરે તહારે, જગતનો નાથ તે રહેજે.
 ગણ્યું જે પ્યારું પ્યારાએ અતિ પ્યારું ગણી લેજે.
 દુનીયાંની બુઢી વાણી વિશે જો દુઃખ વાસે છે,
 જરાએ અંતરે આનંદ ના ઓછો થવા દેજે.
 કચેરી માંહી કાળનો નથી હિસાબ કોડીનો,
 જગત્ કાળ થઈને તું વહોરી ના પીડા લેજે.
 જગતના કાચના યંત્રે ખરી વસ્તુ નહિ ભાસે,
 ન સારા કે નઠારાની જરાએ સંગતે રહેજે.
 રહેજે શાંતિ સંતોષે સદાએ નિર્મળે ચિત્તે,
 દિલે જે દુઃખ કે આનંદ કોઈને નહિ કહેજે.

વસે છે ક્રોધ વૈરી ચિત્તમાં તેને તણ દેને,
 ઘડી બાંધે લલાઇની મહા લક્ષ્મી ગણી લેને.
 રહે ઉન્મત્ત સ્વાનંદે ખરૂં એ સુખ માની લે,
 પીએ તો શ્રી પ્રભુના પ્રેમનો પ્યાલો લરી પીને.
 કદુ વાણી સુણે બે દોષની વાણી મીઠી કહેને,
 પરાઇ મૂર્ખતા કાળે સુખે ના ઝેર તું લેને.
 અરે પ્રારબ્ધ તો ઘેલું રહે તે દૂર માગે તો,
 ન માગે દોડતું આવે, ન વિશ્વાસે કરી રહેને.
 રહી નિર્મોહી શાંતિથી રહે એ સુખ મોટું છે.
 જગત્ બાળગરીનાં તું બધા છલગલ જવા દેને,
 પ્રભુના નામનાં પુષ્પો પરાવી કાવ્યમાલા તું,
 પ્રભુની પ્યારી ગ્રીવામાં પહેરાવી પ્રીતે દેને,
 કવિ રાજા થયો શી છે પછી પીઠા તને કાંઈ,
 નિજનંદે હમેશાં બાલ મસ્તીમાં મળ લેને.

બાલાશંકર ઉલ્લાસરામ.

ગમ્મત સાથે જ્ઞાન આપનાર રમુજ કાવ્ય

આધુનિક અંધશ્રદ્ધા

ધણજ સુધારા વધારા સાથેની આવૃત્તિ ૩ જી.

ક્રી.મત. ૩. ૦-૪-૦ પોષ્ટેજ ભુકું.

જનસમાજમાં ખાસ વખણાયેલી
નવલકથાઓ.

ગુર્જરી-મુંબાઈની શેઠાણી. સચિત્ર	૨-૦-૦
મિલન-મંદિર. (સચિત્ર.)	૨-૦-૦
કુસુદકુમારી. (સચિત્ર.)	૨-૦-૦
રતિસુંદરી. (સચિત્ર.)	૨-૦-૦
રત્નગઢની રંભા. (સચિત્ર)	૨-૦-૦
સરોજસુંદરી-સુધરેલો જમાનો.	૧-૮-૦
શ્રીઓની રંગભૂમિ.	૧-૮-૦
સંસાર શેત્રંજ ભાગ ૧ લો.	૧-૮-૦
સંસાર શેત્રંજ ભાગ ૨ જો.	૧-૮-૦
સંસાર શેત્રંજ ભાગ ૩ જો.	૨-૦-૦
કર્મ-બંધન યાને વિધવાની કર્મકથા.	૧-૮-૦
વીર રોહાડ (વિરરસથી ભરપૂર)	૧-૧૨-૦
વિધિનું વિધાન. (સચિત્ર)	૧-૮-૦
કુંદન અને કુસુમ ભાગ ૧ થી ૮	
દરેક ભાગની	૧-૦-૦
સરસ્વતી. (સામાજિક નવલ.)	૧-૪-૦
વનવાસિની. (ઐતિહાસીક)	૧-૪-૦
કુસુમલતા.	૧-૦-૦
કુલિનકાન્તા.	૧-૦-૦
કુસુમકુમારો.	૧-૦-૦
માનવ શયતાન.	૧-૮-૦
પ્રેમપિંજર કે ખુની ખંજર.	૧-૦-૦
સન્મિત્ર કે શયતાન.	૧-૦-૦
વસંત-વિહાર. (ગ્રંથોનો ભંડાર)	૧-૪-૦

ખાઈ મક્તના માલ બાવા મસ્ત પાડા રવા કરે,
 બે ચાર રાખે ચેલિયો ગાંજે મુરા પીના કરે.
 વધુ માટે—આધુનિક અવશ્યતા વાંચો.

